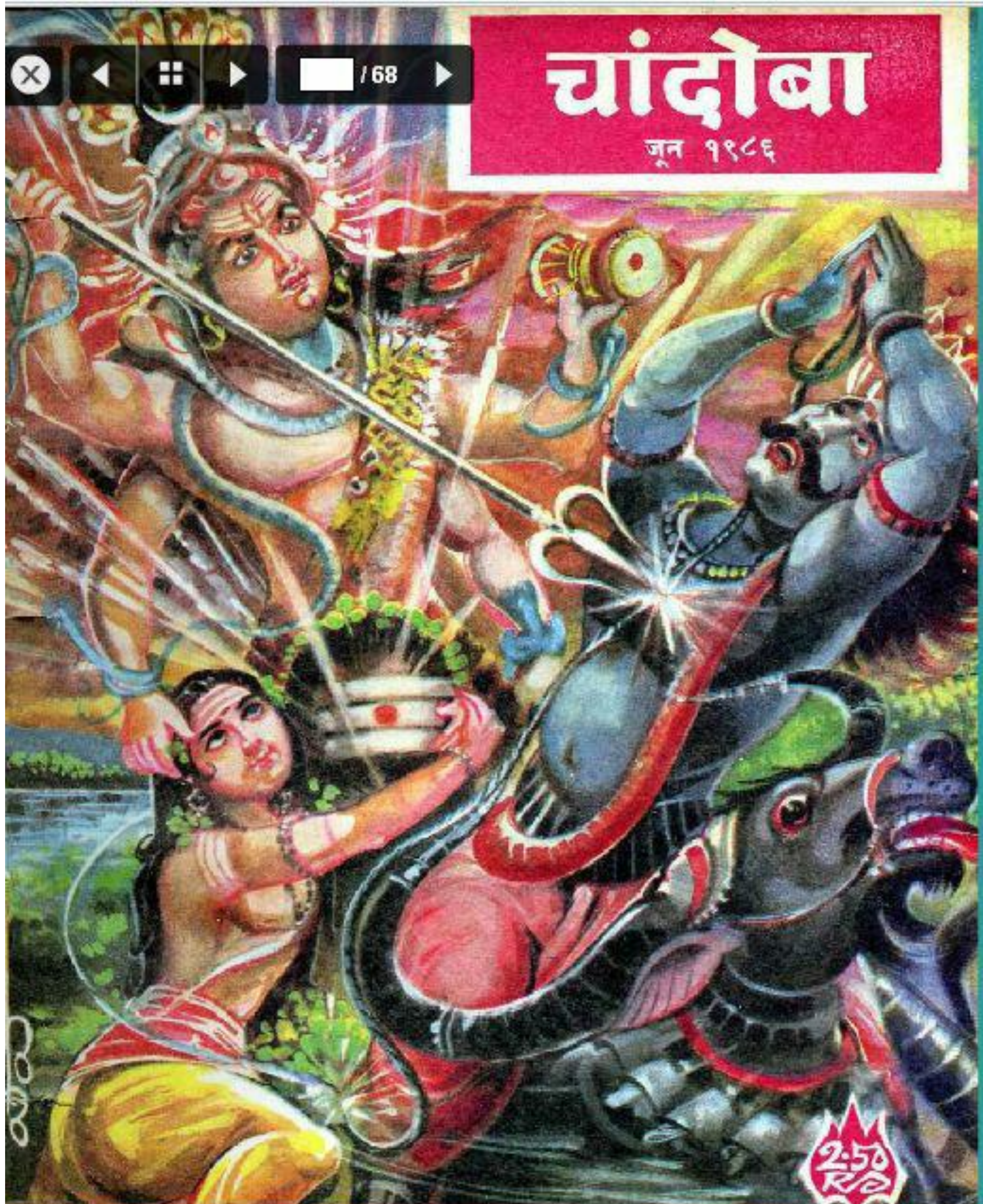

/68
चांदोबा
जून १९८६
2.50
Rs

चांदोबा

संस्थापक : 'चक्रपाणी'
संचालक : नागिरेड्डी

गुन्हेगारांविषयी बेपर्वाई दाखविणे हे प्राचीन काळापासून एक कला व शास्त्र ह्यादृष्टीने मान्यता प्राप्त करीत आला आहे. गुन्हेगाराला बरोबर शोधून काढून त्यांचा गुन्हा उघड करून दाखविणारा तार्किक दृष्टीनें फार मोठा हुषार मानतात. ह्या गोष्टीचे खरेपण आपल्याला 'खरा चोर' ह्यागोष्टीत वाचावयास मिळेल.

अमर वाणी

विज्ञः स्वं मन्यते चाज्ञ, मज्ञो वर्तेत विज्ञवत् ।
मूकीभावं वहन प्राज्ञः, पुरुषेषूत्तमोत्तमः ॥

[विद्वान माणूस आपल्याला अज्ञानी व अज्ञानी माणूस आपल्याला सर्वज्ञ म्हणवून घेतो. पण जो स्वतः संबधी काहीच न सांगता गप्प रहातो तोच खरा सर्वोत्तम माणूस म्हणवला जातो.]

वर्ष : ३५ | जुन १९८६ | अंक : १२

एक प्रत : २-५० :: वार्षिक वर्गणी : ३०-००

समुद्रातील अनोखे दृश्य

जपानच्या विमान कंपनीचे संबंधीत असलेले कॅप्टन चार्लेस मेकडेड ह्यांनी विमानातून प्रवास करीत असतांना टोकियोच्या ईशान्य दिशेला २५ मैल लांब समुद्रामधे ६० हजार फुट उंच व २०० मैलाच्या परिघात ढगांसारखा एक धूर उंच उडत असतांना व पाठोपाठ अदृश्य होतांना पाहिला. शास्त्रज्ञांचे असे मत आहे की समुद्र गर्भातिल अग्नि पर्वतामधे स्फोट झाल्याकारणामुळे तसे दृश्य दृष्टीस पडले असेल.

गुंगीमुळे संकटात सांपडलेले पक्षी

जवळ जवळ ४०० रॉबिन पक्षी आकाशातून उडत उडत कॅलिफोर्नियाच्या हाय वे वर येऊन पडले व जाणाऱ्या येणाऱ्या गाड्यांखाली सांपडून मरण पावले. त्या पक्षांनी जी फळे खाल्ली होती ते जास्तच घट्टे कट्टे झाले होते व ती फळे खाल्यामुळे त्या रसांनी त्यांना इतकी गुंगी आली होती की, त्यांना आपले लक्षबरोबर न करता आल्यामुळे ते धडाधड येऊन मुख्य रस्त्यावर पडले.

अंतराळातील यानांचा एक भाग

सन् १९०५ जुन ३० तारखेला आकाशातून एक चमकणारी जड वस्तू पृथ्वीवर येऊन पडली. ती पडल्यामुळे त्याचा आघात होऊन मध्य सैबेरियातील १५०० मैल लांबीची जमिन हादरली. सध्या सोविएतच्या वैज्ञानिक एन्. वासिलीव ह्याने अनुमान काढले व आपला विचार प्रकट केला की करोडो वर्षापूर्वीच्या अंतराळातील विमानाचा हा तुकडा आहे. आणी तो सुदूर नक्षत्रमंडळातून पाठविला असावा.

तुम्हांला माहीत आहे कां?

१. जगातील सर्वात मोठी जड घंटा कोठे आहे?
२. जगातील सर्वात प्रथम बांधलेली उंच इमारत कोठे आहे?
३. जगात सर्वात उत्कृष्ट चित्र कोणाचे?
४. अत्यंत प्राचीन राष्ट्रीय गीत गाणारा देश कोणता?
५. जगात सर्वात प्रथम व जास्तीत जास्त इंग्रजी वर्तमान पत्र प्रकाशित करणारा देश कोणता?

अरिष्टनेमि

फार पूर्वीच्या काळी एक राजा जंगलात शिकारीला गेला. सर्व जंगलात भटकून सुद्धा एक प्राणी देखिल दृष्टीस पडला नाही. सरते शेवटी एका डोंगरमाथ्यावर झाडाच्या आडोशाला उभे असलेले एक हरीण त्याला दिसले. राजाने त्याचक्षणीं बाण सोडला व बाणाचा मार लागताच एका माणसाच्या विव्हळण्याचा आवाज ऐकू आला–"अरेरे !" राजाला आश्चर्य वाटले व त्या आवाजाच्या रोखाने धावला. तेथे हरीणाचे कातडे घालून बसलेला एक मुनी कुमार बाणाचा नेम लागून मेलेला आढळला. ते पाहून राजाला भयंकर दुःख वाटले.

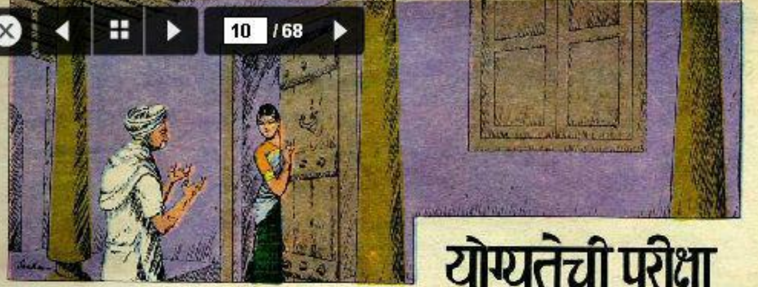
राजाने विचार केला की, आपल्या हातून घडलेला अपराध कोणाला कळायच्या आत येथून निघून जावे. परंतु दुसऱ्याक्षणी त्याला वाटू लागले की, ह्या मुनी कुमाराच्या आईवडीलांकडे आपल्या चुकीची क्षमा मागणे उत्तम ह्या निश्चयाने त्याने चारी बाजूल निरखून पाहीले. एका झऱ्याच्या बाजूला त्याला एक पर्णकुटी दिसली. राजा तेथे जाऊन पोहोचला. त्या झोपडीतून बाहेर पडत असलेल्या अरिष्टनेमी नावाच्या ऋषिंना त्याने प्रणाम केला व विचारले– "गुरुदेव, हरीणाचे कातडे घातलेला एक मुनीकुमार त्या डोंगरमाथ्यावर गेला होता कां ?"

"हो ? तो माझा मुलगा काटक्या आणायला गेला होता." मुनीने त्याला सांगितले.

तितक्यात लाकडाची मोळी डोक्यावर घेतलेला मुनीकुमार दिसला. ते पहाताच आश्चर्याने याच्या तोंडून शब्द फुटेनासा झाला. थोडा वेळ गेल्यावर तो म्हणाला–"गुरुदेव, हरीण समजून मीं तुमच्या मुलावर बाण सोडला होता. बाणाच्या आघाताने मेलेला मुनीकुमार मी माझ्या डोळ्याने पाहीला तो जिवंत कसा ?

"ही गोष्ट खरी आहे तू माझ्या मुलावर बाण सोडलास परंतु आमचे प्राण देवाला अर्पण केलेले. अशा आघाताने आमच्या वर काही आघात होत नाही." ते म्हणाले.

योग्यतेची परीक्षा

रमापतीला एकता नावाची एकुलती एक मुलगी होती. लहानपणीच तिची आई वारल्यामुळे ती मातृप्रेमाला पारखी झालीं. त्यामुळे वडिलांने तिला अत्यंत लाडानें लहानाचे मोठे केले. ती लग्नायोग्य झाली त्यामुळे रमापती तिच्यासाठी योग्य वराच्या शोधाला लागला.

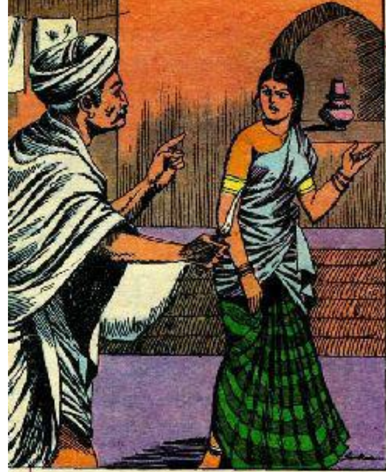
एकदा त्यांच्या शेजारगावचा त्याचा मित्र ह्याने त्याला काही खास कारणास्तव भेटून जाण्याकरीता निरोप पाठविला. तेव्हां रमापतीने घरून निघताना मुलीला बजावून सांगितले–"एकता, मी आत्ता जाऊन उद्या पहाटे पर्यंत परत येईन. रात्री तू सर्व दारे खिडक्या बंद करून झोप विसरू नकोस."

"बाबा, तुम्ही अगदी काळजी करू नका! निश्चितपणे जा. मी काही आता कुक्कुल बाळ राहीले नाही?" एकताने लाडीकपणें म्हणत वडिलांचा निरोप घेतला.

मध्यरात्र उलटल्यावर तिचा डोळ्याला डोळा लागला. तितक्यात दारावर कोणीतरी थांप मारल्याचा आवाज ऐकू आला. आता इतक्यारात्री कोण बरे आले असावे." असा विचार करींत तिनें खिडकीं उघडून बाहेर डोकावून पाहिले. पावसात भिजून चिंब झालेला एक म्हातारा दारापाशी उभा होता.

एकताला खिडकीतून डोकावून पहाताना तो म्हणाला–"मुली, आजची रात्र निभावून नेण्या पुरतीं जागा मिळेल कां? म्हाताऱ्याला आश्रय देऊन पुण्य मिळव ग! हे गाव मला परके आहे. त्यात पाऊस अंग सुद्धा आंबून गेले आहे.

एकताला त्याच्याकडे पाहून त्याची दया आली. तिने दरवाजा उघडला व त्यांना घरात घेतले. एकताने एक पंचा देऊन म्हाताऱ्याला अंग कोरडे करण्यास सांगितले. म्हाताऱ्याने अंग पुसत चोहीकडे पहात

तिला विचारले–"अग मुली, तू घरात एकटी कशी काय ?

एकताने वडिल शेजारगांवी गेले असल्याचे सांगितले नंतर विचारले–"आजोबा, संकोच करू नका कांही खाल्लें आहेत कां नाहीत ?

म्हाताऱ्याने मान खाली घालीत खाल्ले नसल्याचे दर्शविले. त्यावर एकताने घरात उरलेले अन्न त्याला गरम करून वाढले. म्हाताऱ्याने पोटावर हात फिरवित तृप्ती दर्शविली.

एकता पुढच्या खोलीत आली व तिने तेथेएक चटई घालून म्हाताऱ्याची झोपण्याची व्यवस्था केली. तितक्यात तिच्या मानेजवळ कसला स्पर्श झाला तिने झटकन मान वर करून पाहिले तेव्हां म्हाताऱ्याने धारदार सुरीचे टोक तिच्या गळ्याजवळ टेकवले होते ती काही बोलणार तितक्यात तो म्हणाला–"तू गुपचुप घरात जाऊन दाग-दागीने पैसा-अडका जो आहे तो मला आणून दे. जर त्यात काही गडबड केलीस तर तुझे मरण निश्चित समज !"

एकताला असे काहीं घडेल अशी अजिबात कल्पनाही नव्हती. त्यामुळे तिला अतिशय आश्चर्य वाटले. परंतु सावध पणें ती त्याला म्हणाली–"तुम्हांला आश्रय देणाऱ्याशीच तुम्ही द्रोह करता लोक म्हणतात कीं, चोर दरोडेखोरांपाशी सुद्धा दयाभाव असतो."

म्हातारा दांतओठ खात म्हणाला–"हा काय आश्रय आहे ? आणि जर तू दरवाजा उघडला नसतास तर तो फोडून मी आत आलो असतो. ह्या फालतू गोष्टीं करू नकोस मी झटपट सांगितलेल्या गोष्टी बांधून आण."

एकताने मनाशी धीर केला. ती म्हणाली मी तुम्हांला अडचणींच्यावेळी खायला घातले परंतु दागिने व पैसे कांहीं मी बांधून देणार नाही त्या खोलीतील तिजोरीत सर्व काही आहे. तुम्हीच आत जाऊन गाठोड्यात बांधून घेऊन या."

त्यावर म्हातारा तावडतोब एकताने सांगितलेल्या खोलीत गेला तेवढ्यात तिने चपळाईने पाठीमागून धावत जाऊन दार ओढले व कडी लावली. म्हाताराने दोन क्षण भांबावला व तो घाबरून धडक्या मारू लागला.

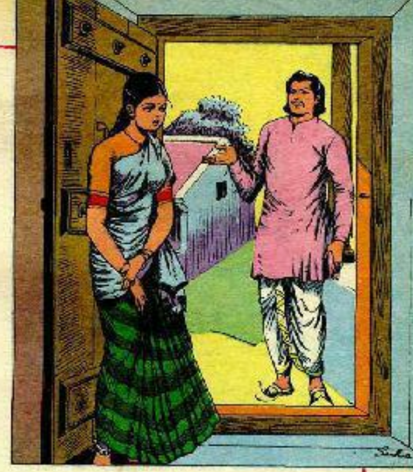
एकताने असा विचार केला व ती झोपण्याच्या खोलीत जाऊन झोपली की ह्या अर्ध्यारात्री शेजारपाजाऱ्यांच्या झोपेत कशाला विघ्न घालायचे.

पहाटे सूर्योदयापूर्वी पुन्हां दार ठोठवल्याच्या आवाजाने तिला जाग आली. तिला वाटले कीं, वडील परत घरी आले असावेत. ह्या विचाराने तिने दार उघडले. दाराच्या उंबरठ्यावर एक सुंदर व भरजरी कपडे परिधान केलेला एक तरुण उभा असलेला दिसला.

एकताने त्याला पहाताच प्रश्न केला–"तुम्हांला कोण पाहिजे ?"

तो तरुण गालातल्या गालात हसत म्हणाला–"मध्यरात्री पावसात भिजत एक म्हातारा आपल्याकडे आश्रयास आला होता नां ?"

"हो, आला होता, मी त्याला जागा देऊन खायला सुद्धा घातले. परंतु त्याने उलट मला सुरा दाखवून दाग-दागिने व पैसा अडका मागितला न दिल्यास मला

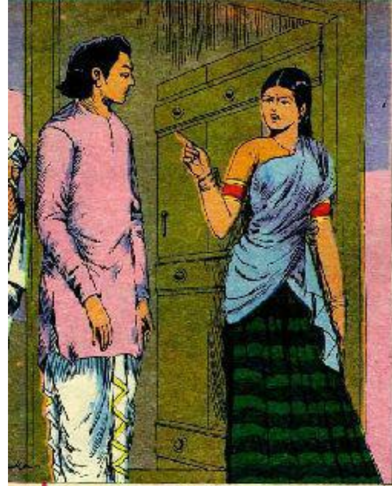

मारण्याची धमकी दिली. मी त्याला त्या समोरच्या खोलीत कोंडून ठेवले आहे ! बर पण त्या चोराशीं तुमचा काय संबंध ?" एकताने विचारले.

तो तरुण खदखदून हसू लागला व म्हणाला–"अहो तो चोर नाहीं. माझा विश्वासू नोकर आहे.

"तुमच्या घरचा नोकर आणि आमच्या घरी चोरी म्हणजे तो चोरच असणार आणि काय ?" एकता रागाच्या भरात म्हणाली.

तिचा राग व प्रश्न ऐकून त्याची हसून पुरेवाट झाली तो म्हणाला–"तो खरोखरी चोरी करण्याच्या उद्देशाने आला नव्हता.

ते एक नाटक होते." असे म्हणून त्याने तिला सर्व गोष्ट सांगितली.

मोहन सिंह नावाच्या एका तरुणाने एका आठवड्यापूर्वी मित्राच्या लग्नामधे एकताला पाहिले होते. तिच्या सौंदर्यावर व मोकळेपणावर तो आकृष्ट झाला. परंतु त्याच्या मनात एक शंका उत्पन्न झाली की, एका लक्षाधिशाच्या एकुलत्या एक मुलाबरोबर लग्न करण्याची तिची योग्यता आहे किंवा नाही ! त्या योग्यतेची परिक्षा घेण्याकरीता त्या मुलीला एकटीला घरात असलेली पाहून त्यानें आपल्या नोकरांतर्फे असे नाटक रचले."

ते सर्व ऐकताच तिला अत्यंत आश्चर्य वाटले. त्या कडे लक्ष न देताच तो तरुण म्हणाला–"तू ह्या परिक्षेत ऐकशे एक टक्कयांनी पास झालीस."

"ते कसे ? आपला राग आवरत तिने विचारले.

तो तरुण नाटकी आवेशात म्हणाला– "म्हाताऱ्याला आसरा देऊन तू आपली उदारता दाखविलीस. सुरी दाखवून सुद्धा तू न घाबरता तुझे साहस दाखविलेस. व त्याला बंद करून तू तुझीं चालाखी प्रकट केलीस तुझ्यापाशी माझीं पत्नी होण्याची संपूर्ण योग्यता आहे आता तुझ्याबरोबर लग्न करून घ्यायला काही अडचण नाही.

"नोकरांकरवी ढोंगीपणाने स्वतः नाटक करून तुम्ही लाख कमावू शकता." असे तिरस्काराने म्हणत तिने दाराची कडी उघडली. तेव्हां म्हातारा डोळे चोळीत मालका समोर येऊन उभा राहिला.

त्यावर एकता त्या तरुणाला म्हणाली– "मोहन सिंह तुमच्या कडून माझ्या योग्यतेची परिक्षा करणें व त्याचा निर्णय घेणे हि दोन्ही मूर्खपणाची कामे आहेत. असल्या फालतू गोष्टी करीता तुम्हांला पोलीसांच्या स्वाधिन न करता मी तुमच्यावर दया दाखविते. तसेच तुमच्या सारख्या लक्षाधिशाला माझ्या इथून निघून जा असे सांगण्याचे साहस करते आणि तुमच्या बरोबर लग्न न करण्याची माझी बुद्धिमत्ता ह्यां सर्वांचा अंदाज लावा. हे समजण्याची आता तुमची योग्यता आहे कां नाही ते पहा आता इथून जावू शकता." असे म्हणत तिने दाराकडे अंगुलीनिर्देक केला.

एकताच्या तोंडचे सर्वं बोलणें ऐकताच दोघांचे चेहरे पांढरे फटक पडले. थोड्या दूरवर उभे असलेल्या तिच्या वडीलांची नजर चुकवित त्यांनी पोबारा केला.

ते ऐकत उभे असलेले वडील त्या सर्व गोष्टी पाहून म्हणाले–"मुली, तू खूप घाई केलीस. लक्षाधिशाचा मुलगा आपण होऊन तुला मागणी घालण्याच्या इच्छेने आला होता. तू त्याला दटावून हांकलून कां लावलेस ?"

"बाबा, त्याला स्वतःच्या श्रीमंतीचा इतका गर्वं आहे की, त्याला स्वतःच्या इच्छेप्रमाणे काहीही करता येते आणि मला माझ्या काही इच्छाच नाहीत. मी त्याला आवडले म्हणून त्याने माझी परिक्षा घेतली अशा तऱ्हेची माणसे स्वतःच्या पैशांनी काहीही विकत घेऊ शकतात." एकता म्हणाली.

एकताचे वडील थोडा विचार करीत म्हणाले–"माझा बालपणचा मित्र रामभद्र व त्याचा मुलगा प्रभाकर तुला माहीतच आहे नां ?"

"कां नाही, चांगले माहीत आहेत." एकता म्हणाली.

त्या लोकांनी मला निरोप पाठवला होता त्यांच्याच घरी मी गेलो होतो. रामभद्र तुला आपली सुन करून घेण्याच्या विचारात आहेत. तुझे काय म्हणणे आहे ते कळवायचे आहे. प्रभाकर प्रामाणिक व कष्टाळू आहे. त्याच्यापाशी जी चार एकर जमिन आहे. त्यावर चांगली शेती करून त्याने सोनेच पिकविले आहे. त्याच्या बरोबर लग्न करण्यास तू तयार आहेस कां ?" वडिलांनी तिला विचारले.

एकताने मंदहास्य करीत आपली संमती दर्शविली. बालपणचा मित्रच आपला व्याही होत असल्याने पाहुन रमापतीचा आनंद गगनात मावेनासा झाला.

भिकाऱ्याची पण गरीबी

सिंधूय देशावर सुगुण सेन नावाचा राजा राज्य करीत होता. त्याच्या दरबारातील कवी पंडीत व प्रतिष्ठित व्यक्ति राजाची वरवर स्तुति करून त्याच्या आजोबापणजोंबाशी त्याची खोटी तुलना करीत असत.

एक दिवस मंत्री मार्तंडवर्मा राजाला म्हणाले–"महाराज, आपल्या राज्यकारभाराविषयीची स्तुती करून करून कोणीहीं कंटाळत नाहीत. त्यामुळे एक गोष्ट करणें चांगले की, आपण एकदा वेषपालटून राज्यात हिंडून लोक खरेच आपल्या विषयी काय विचार प्रकट करतात हे पहावे."

सुगुणसेनने मंत्र्याला त्याच्या सांगण्यावर दुजोरा दर्शविला आणि दुसऱ्याच दिवशी पहाटे ते दोघे वेष पालटून देश भ्रमण करण्यास निघाले. ते दोघे एका गल्लीतून जाऊ लागले तेव्हां एक भिकारी त्यांच्या दृष्टीस पडला. मंत्र्याने भिकाऱ्याकडे अंगुलीनिर्देश करीत राजाला म्हटले–"महाराज, हा भिकारी आपल्या राज्य कारभारा विषयी काय विचार प्रणाली ठेवतो हे आपण त्याला खिजवून विचारू या कां ?"

राजाने थोडे आढेवेढे घेतच मान हलवित मंत्र्याला विचारले–"अशा भिकाऱ्यांना व याचकाना प्रश्न विचारून काय ह्या गोष्ट आपल्याला समजतिल.

त्यावर मार्तंडवर्मा नम्रपणे म्हणाला–"महाराज, आपण करीत असलेल्या राज्यकारभाराच्या कामकाजाविषयी प्रजेतील लोकांचे काय मत आहे हे विचारण्या जाणण्याकरीताच बाहेर पडलो आहोत तेव्हां अशा स्थितित जेवढे होईल तेवढे ह्या गरिब लोकांचे विचार सुद्धा आपल्याला जाणून घ्यावयास हवेत.

सुगुणसेनने स्विकृती सुचक मान हलविली व त्या भिकाऱ्यापाशी जात विचारले–

मेधना दाते

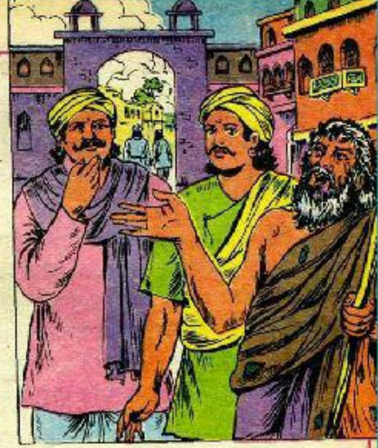
"हे बघ मला सांग तू भीक कां मागतो आहेस ?"

तो प्रश्न ऐकताच भिकारी मोठ्या गुर्मीने म्हणाला–"हे आपण काय विचारता आहात भीक कां मागतोस ? हा काय प्रश्न झाला कां ? मी मागचे पंचवीस वर्षे हा भीक मागण्याचा धंदा करतो आहे !"

भिकाऱ्याने राजाचे म्हणणे ऐकले व चीडून त्याला म्हणाला–"अहो साहेब, मला माहीत नाही आपले आजोबा कोण आहेत. परंतु मी मागची पंचवीस वर्षे भीक मागण्याचा धंदा करतो आहे. परंतु आता काही वर्षापासून खरी भीक कशी असते ह्याचा मला अनुभव येत आहे.

"अरे वा असे आहे कां ! तो कसला बुवा अनुभव ?" राजाने विचारले.

"आपण माझा विचार जाणू इच्छिता ? तेव्हां मी माझा खराखरा अनुभव तुम्हांला सांगतो आपण लक्षपूर्वक ऐका. मागची पंचवीस वर्षे मी एक तास भीक मागीत असे तेव्हां माझी झोळी अन्नाने गच्च भरून जाई व वर चार पांच तांब्याची नाणी सुद्धा माझ्या हातात येत. परंतु काही वर्षानंतर ह्यात बदल होत गेला की, तेवढी भीक हाती येण्याकरीता आता चार पांच दिवस लागतात. परंतु सध्या तर गल्लीबोळातून भटकून झोळीत एक भाकरीचा तुकडा

देखिल येण्याची मारामार होते. वर एखादे नाणें देण्याचे पाप सुद्धा कोणी करीत नाही." असे सांगून भिकारी आपल्या रस्त्याने निघून गेला.

राजा त्यानें सांगितलेल्या गोष्टीवर थोडा विचार करीत राहला. नंतर मंत्र्याला म्हणाला–"मंत्री त्या भिकाऱ्याचे बोलणे ऐकून मला तर असे वाटू लागले आहे की खरोखर राज्यातील लोकांमधील धार्मिक बुद्धी व दानशीलता कमी होवू लागली आहे.

मंत्री म्हणाला–"महाराज, त्याच्या म्हणण्याचा अर्थ राज्यातील लोकांमधील धार्मिक बुद्धीं कमी झाली नाही. तर तो

इतकेच सांगतो आहे की, मागच्या पंचवीस वर्षांपासून तो किती गरीब झाला आहे.

हे उत्तर ऐकताच त्याला आश्चर्य वाटले त्याने मंत्र्याला विचारले–"महामंत्री, हे तुम्ही काय सांगता? भिकाऱ्याची कसली गरीबी?"

"महाराज, भिकारी स्वतःच्या तोंडानेच स्पष्ट सांगतो आहे की, आपल्या पूर्वजांच्या वेळी तो किती सुखाने भीक मागून आयुष्य कंठीत होता आणि आता किती कष्टदायक आहे

"म्हणूनच मी सांगतो प्रजेतील लोकांमधील धार्मिक व दानशील वृत्ती नष्ट होत चालली आहे." राजा म्हणाला.

"महाराज, क्षमा करा ह्या गोष्टीला काही पुरावा नाही. आपल्या विचार तत्वानुसार तर लोकांमधील ती मुल्ये नाहिशी झाली असती तर राज्यभर दंगेधोपे चोऱ्यामाऱ्या माजल्या असत्या परंतु तसे तर काही दिसून येत नाही." मंत्री म्हणाला.

"तर मग सांग! भिकाऱ्याची अशी परिस्थिती होण्यापाठी मागे काय हेतू?"

ह्याचे एकच कारण की, ह्या पंचवीस वर्षात जनतेच्या आर्थिक स्थितीमधे हळूहळू बदल होत आहे. पैसा कमी मिळत आहे तरी सुद्धा प्रजेतील लोक मोठ्या सहनशिलतेने ह्याची वाट पहात आहेत की, आता नाही तरी भविष्य काळात नक्कीं आर्थिक परिस्थिती सुधारेल माझे तर असे मत आहे की ह्या भिकाऱ्याची गरीबी म्हणजे जनतेतील दारिद्र्याचे द्योतक आहे." मंत्री म्हणाला.

मंत्र्याच्या सांगण्याने राजाचे थोडे समाधान झाले त्याला समजले की, दरबारी कवी पंडीत व श्रेष्ठ लोक ह्यांच्या वरवरच्या स्तुतीला भाळून आपण राज्यकारभाराकडे अत्यंत दुर्लक्ष केले.

ह्यानंतर राजाने मंत्र्याच्या सल्ल्यानुसार सर्वराज्यभर फेरफटका मारला व प्रजेतील लोकांची स्थिती पारखली. तेव्हां राजाला खरी परिस्थिती समजली. त्याने प्रजेच्या कल्याणाकरीता अनेक कार्यें केली व एक योग्य व समर्थ राजा म्हणून नाव कमावले.

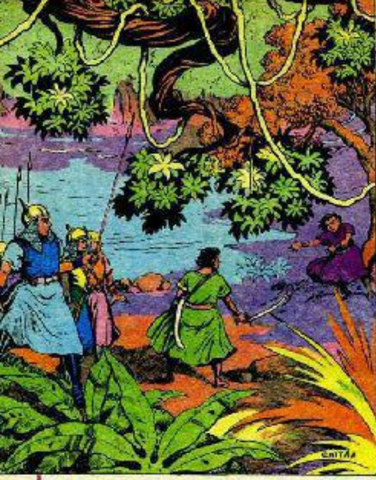

[१८]

[शिवपुर नगराच्या सरहद्दीवर चंद्रवर्मा आणि सेनापती धीरमल्ल यांनी आपल्या सैन्यानिशी एका डोंगराळ भागातील घाटात सर्पकेतुशी सामना केला. सर्पकेतुच्या सैन्यांमधील निम्मे सैनिक चंद्रवर्माचे बोलणे ऐकतांच त्याच्या बाजूचे झाले. बाकी सैनिकांसह सर्पकेतू पळून जाऊ लागला. तेव्हां चंद्रवर्माने त्यांचा पाठलाग करण्याकरीता शिपायांना पाठविले. पुढे..]

सूर्य झरझर पश्चिमेकडे मावळू लागला. त्यावेळी चंद्रवर्माने पाठविलेल्या शिपायांपैकी दोघेजण परत आले व म्हणू लागले–"सरकार सर्पकेतूचे सैन्य कोठे गेले समजले नाही कुठे आहे दिसत नाही. परंतु त्यांच्या पावलांच्या खुणांवरून हे नक्की आहे की त्यांची सेना पश्चिमेकडे पळून गेली असावी." ते ऐकताच चंद्रवर्मा धीरमल्लकडे पहात म्हणाला–"धीरमल्ल, मला असे वाटते की, सर्पकेतू महिष्मती नगराच्या बाजूला पळून गेला नसणार. तो सरळ त्या कांशाच्या किल्ल्याच्या बाजूला गेला असावा. सेनापती धीरमल्ल व सुव्राहुला चंद्रवर्मा म्हणतो ते खरे असावे असे वाटू लागले. परंतु त्याच्या पुढे एक गंभीर समस्या येऊन उभी राहीली त्याला सुचेनासे झाले की, आता महिष्मती नगरच्या बाजूने जावे की सरळ कांशाच्या

किल्ल्याच्या बाजूने थोडा वेळ सर्वांनी विचारविनिमय केला व ठरवले की, आता काशांच्या किल्ल्याच्या बाजूला जाऊन तेथेच सर्पकेतुला ठार करावे.

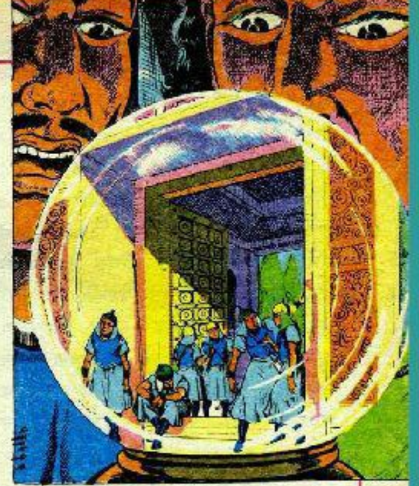
तत्क्षणी सर्व सैन्याला पश्चिम दिशेकडे जाण्याकरीता आज्ञा करण्यात आली थोड्यावेळातच सर्व तयारी निशि सैन्य आगेकुच करू लागले. सर्पकेतुच्या सैनिकांच्या पावलांच्या खुणावरून ते डोंगरदऱ्या खोऱ्या पार करून दुरवर असलेल्या एका जंगलातून गेले. तेथे त्यांना एक मोठी नदी लागली. ती पाहून चंद्रवर्माला अत्यंत आश्चर्य वाटले. आता आपल्या इतक्या सैनिकांना नदीपार कसे करून न्यायचे! सर्पकेतुने नदी कशी पार केली असेल बरे?

चंद्रवर्मा गाढ विचारात मग्न होता. त्याच क्षणी जवळच असलेल्या झाडाच्या फांद्यावरून एक तीन डोकी असलेला सर्प फुत्कार सोडीत धप्दिशी खाली जमिनीवर पडला. सर्वजण घाबरून जात भीतीनें व आश्चर्याने त्या सर्पाकडे निश्चल होऊ पाहू लागली. बरोबर त्याचक्षणी तो सर्प मानवरूप धारण करीत जोरात किंचाळीत म्हणाला–" चंद्रवर्मा! त्याच्याकडे धावत गेला. आपले नाव घेऊन धावत येणाऱ्या माणसांला पाहून त्यानें विस्मयाने आनंदाने पुढे उडी मारली व त्याचा हात हातात घेऊन प्रेमभरानें दाबीत म्हणाला– "कालकेतु! तू कां?"

"होय हो, वर्माजी! आपल्या कृपेने कालकेतुच्या रूपात वागडत असलेला कालसर्प तो मीच आहे. तुम्हांला माहीतच होते की, कोण्या एकावेळी त्या जादुगारीण कापालिनीचा मी सेवक होतो. आपला शत्रु सर्पकेतुने थोड्यावेळा पूर्वीच ही नदीपार ओलांडून जाण्याकरीता लाकडाचे तराफे व सांखळया ह्यांचा उपयोग केला होता. ते पहा झाडांच्या पाठीमागे तराफे लपवून ठेवले आहेत." कालकेतुने सांगितले.

ह्यानंतर तो चंद्रवर्माचा हात पकडून त्याला झाडीच्या आड घेऊन गेला आणि म्हणाला–" चंद्रवर्मा, तुला मदत करण्याच्या हेतूने मी सरळ शंखू पर्वतावरून येथे आलो आहे. काही दिवसापूर्वीच कापालिनी मरण पावली. मरणापूर्वीच तिनें भूत व भविष्य काळात घडणाऱ्या गोष्टी दिसणारा तो कांचेचा जादुचा गोळा व ती माणसांची हाडे मला दिली. त्याच्या मदतीनेच मला समजले की, आपण कोणत्या स्थितित आहांत तेव्हांपासून आपला शत्रू ह्याकारणामुळे माझाही शत्रू बनला. आता आपल्याला तो आपल्या सैन्यासह कुठे आहे ते पहाता येईल चला पाहू या कां? असे म्हणुन त्याने तेथल्या झाडाच्या ढोलीतून तो कांचेचा गोळा बाहेर काढला व मंत्र म्हणून माणसाचे हाडूक त्याला चिटकवले. दुसऱ्या क्षणी त्यांना एक अद्‌भुत दृष्य दिसले.

सूर्याच्या प्रकाशात कांशाच्या किल्ल्याची दारे खिडक्या चमचम चमकत होती. किल्ल्यांच्या दारांपैकी उत्तरेकडील मुख्य दाराचे कांचेचे दार उघडून टाकण्यात आले होते. त्याच्या समोरच काही सैनिक पहारा देत होते. किल्ल्याच्या आतील मोडकळीस आलेल्या प्रत्येक दालनात मनसोक्त संचार करीत सर्पकेतुचे सैनिक इच्छेप्रमाणे अमुल्य सोने नाणे लुटीत होते.

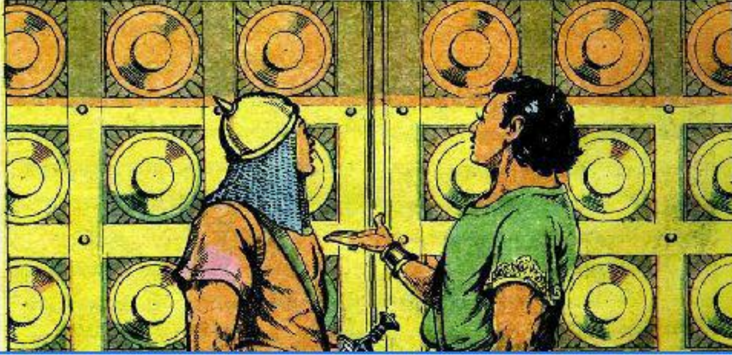
"चंद्रवर्मा! आपल्या शत्रूचा हेतू हाच आहे! बऱ्याच जणांच विचार असा होता की, कांशाच्या किल्यांच्या दारापर्यंत समुद्राचे पाणी येऊन धडकत होते. परंतु ही गोष्ट तर खरी नाही. जवळजवळ किल्ला बुडून गेला परंतु काही काळानंतर काशांच्या किल्ल्याच्या दारापासून जवळ-जवळ एक कोस दूर समुद्र मागे हटला गेला." कालकेतु म्हणाला.

कालकेतुचे बोलणे ऐकून चंद्रवर्माला अत्यंत आनंद झाला. तो आपल्या सर्व-सैन्यासह नदीपार करण्याच्या तयारीला लागला. कालकेतुने पूर्वीच जे लाकडाचे जाड तराफे तयार करून ठेवले होते ते

टाकून चंद्रवर्माच्या सैनिकांनी नदीपार केली.

कालकेतु सर्व सैन्यांच्या पुढे एका घोडयावर स्वार होऊन सर्व सैन्याला मार्ग दाखवित पुढे निघाला. त्याच्या पाठोपाठ सर्व सैन्य वेगाने किल्ल्याच्या दिशेने निघाले एक तासा नंतर त्यानां अंत्यंत उंच अशी किल्ल्याची दारे दृष्टीस पडली. ते हळू सर्वजण किल्ल्याजवळ येऊन पोहोचले उत्तर दिशेला असलेल्या दाराजवळ आले परंतु ते दार बंद होते. चंद्रवर्मा सुबाहु व सेनापत्ती धीरमल्ल ह्यांना बरोबर घेऊन तो अगदी दाराजवळ गेला व त्याने चांच-पडून पाहीले ते दार कांशाचे मजबुत तयार केलेले होते. आता इतके मजबुत कठीण कांशाचे दार तोडून आत कसा काय बरे प्रवेश करावा?" हाच विचार करीत चंद्रवर्मा मग्न झाला. तितक्यात किल्ल्याच्या भितीवरून सर्पकेतुची गर्जना ऐकू आली. त्याच्या सोबत मोठ मोठ्या टोपल्या पोती घेतलेले इतर सैनिक सुद्धा दिसले.

सर्पकेतुने आपल्या आजुबाजुला टोपल्या घेऊन उभ्या असलेल्या सैनिकांना शत्रु-सैनिकांना दाखवित म्हटले–"हे पहाता आहात नां! माझ्या प्रत्येक सैनिकांच्या हातात सोनेनाणे भरलेल्या टोपल्या आहेत. चंद्रवर्माला सोडून जो कोणी माझ्या बाजुने यावयास तयार असेल त्याला तशा सोन्याने भरलेल्या टोपल्या मिळतील त्या माणसासच तेवढे किल्ल्याचे दार उघडले जाईल

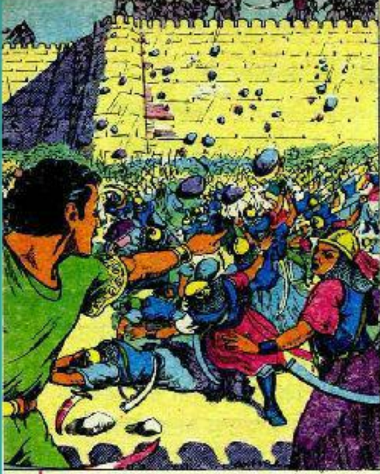

तुम्ही स्वत:च्या डोळ्यानींच हे सोने रत्ने पहा. ह्यात आहे किंवा नाही."

सर्पकेतुच्या तोंडून बोलणे संपते नां संपते तोच शिपायांनी स्वत: बरोबरच्या टोपल्या-तील नाणी अशा तऱ्हेने वरून खाली टाकली की बरोबर चंद्रवर्माच्या सैन्यांच्या डोक्यावर येऊन पडली. ती पडतानां चंद्रवर्माच्या सैन्यातील सैनिक ते मिळविण्यासाठी आपापसांत भांडणे करू लागली चंद्रवर्माला परिस्थितीतील गांभिय समजले. त्याने सुबाहुला म्हटले–"सुबाहु! तू आपल्या सैनिकांतील काही शिपायांना घेऊन जाऊन असा बहाणा कर की, तू त्यांना मिळत आहेस व तसे दार उघण्याकरीता जोरात किंचाळून सांग. तुझ्या म्हणण्यावर विश्वास ठेऊन जर सर्पकेतूने दार उघडले तर तू तात्काळ किल्ल्याच्या आत घुसून प्रवेश मिळव नंतर मग बाकी सैन्यांसह मी व धीरमल्ल प्रवेश करतो. मग आपण एक-जुटीने शत्रू सैनिकांवर हल्ला करू त्यांचा सर्वनाश करून टाकू."

चंद्रवर्माचा सल्ला योग्य मानून सुबाहु सैनिकांच्या जवळ आला व त्यांच्यापाशी बोलाचाली केली पहाता पहाता सैनिकांच्यात दोन मोठे भाग वेगळे झाले. त्यातील एका तुकडीने सर्पकेतुच्या नावाचा खोटा जयजय-कार केला सर्वजण एका तालासुरात ओरडू लागले–"महाराज सर्पकेतुचा जय असो!" त्यानंतर हळूहळू ते सैन्य किल्लयाच्या दाराजवळ हळूहळू पुढे सरकू लागले.

त्यानां अडविण्याचे खोटे खोटे नाटक करीत इतर काही सैनिक त्याच्याशी लढू लागले.

सर्पकेतुला चांगलाच विश्वास वाटू लागला की चंद्रवर्माच्या सैन्यांत नक्कीच विद्रोह माजला आहे. तो किल्लयाच्या तटावर विकट हास्य ध्वनी करीत जोरात ओरडला–"किल्लयाचे दार उघडा. शत्रु-पक्षातील बरेच सैन्य आपल्या सैन्यात येऊन मिळाले आहे. मी आता काही क्षणातच चंद्रवर्माला व त्याच्या सैनिकांना यमसदनास पाठवतो" त्यांची आज्ञा मिळताच सर्प-केतुच्या शिपायांनी किल्ल्याची दारे उघडली.

त्यानंतर निमिषार्धातच सर्पकेतुच्या सैन्यातील लोकांचो मुंडकी सपासप कापून खाली पडू लागली सुबाहुने समोर येईल त्याला यमसदनास पाठविले तितक्यात चंद्रवर्मा व धीरमल्ल सुद्धा किल्लयात प्रवेश करते झाले. त्यांच्या हल्लयाला घाबरून सर्पकेतूच्या सैन्यांची हां! हां उडाली ते वाटेल तसे सैरावैरा पळून जाऊ लागले.

दगा फटका दिलेला पहाताच सर्पकेतुला अत्यंत राग आला. त्याने वरूनच खाली असलेल्या आपल्या सैनिकांना ओरडत सांगितले की, तुम्ही किल्लयातील दारे उघडून चंद्रवर्माच्या सैनिकांवर टाका व मोडक्या विटा फेकून मारा ते ऐकताच चंद्रवर्मा ओरडत म्हणाला–"सुबाहु, तू त्या दुष्टाला संधी मिळताच बंदी कर नाहीतर सरळ आपल्या तलवारीने त्याचा बळी चढव."

ह्यानंतर सुबाहु आपल्या काही साथी-दारांसह फुटक्या विटाचा मारा चुकवित भिंतीवर चढून जाऊ लागला परंतु त्याला सर्पकेतुला पकडणें तेवढे शक्य वाटले नाही. सर्पकेतुला वाटले की आता आपले मरण जवळ येऊन ठेपलेले आहे. त्यामुळे ते एखाद्या राक्षसासारखे किंचाळत ओरडत समोर येईल त्याची कत्तल केली सपासप वार करून त्यांना मारून टाकू लागले ते पाहून चंद्रवर्माचे सैन्य भयाने कापूं लागले.

"चंद्रवर्मा, सर्पकेतुशी मुकाबला करणारा मी एकटाच योद्धा आहे. तो किल्ल्याच्या तटावरून मोठ्या धोंड्यासारखा खाली कोसळून पडणार आहे जरकां तो प्राणासह तुम्हांला पकडून पाहिजे असेल तर तो वरून खाली जमिनीवर पडून त्याचे तुकडे तुकडे व्हायच्या आती तुम्ही मला पकडा." असे म्हणत कालकेतु तलवार उगारीत एका ढांगेत चढून तटावर गेला.

कालकेतुला पहाताच सर्पकेतुने जोरात तोंडाने हुंकार भरला व त्याच्यावर हल्ला करून जाऊ लागला. कालकेतु त्याच्या तलवारीचा वार चुकवित स्वतःला वाचवित त्याच्यापासून दूर दूर पळू लागला व त्याला म्हणाला–"सर्पकेतु तू ह्या क्षणी कालकेतु बरोबर लढत आहेस. "कालकेतु म्हणजे तीन डोकी असलेला महाकाल सर्प" असे म्हणत त्याने तत्काल सर्प रूप धारण केले व तो त्याच्यावर फुत्कार करू लागला.

सर्पकेतुला क्षणभर आश्चर्य वाटले. परंतु दुसऱ्या क्षणी तो प्राणांच्या भीतीने किंचाळून ओरडू लागला व किल्लयाचा तटावरून खाली कोसळला ते पाहून चंद्रवर्मा त्याच्या जवळ आला परंतु त्यापूर्वीच त्याचा देह निप्राण झाला. ते पाहून सर्पकेतुचे उरलेसुरले सैनिक चंद्रवर्माच्या आधिन झाले.

• • •

कालकेतुने कांशाच्या किल्लयात आपला निवास करण्यासाठी चंद्रवर्माकडे परवानगी मागितली चंद्रवर्माने त्याला होकार दिला. त्या दिवशी पूर्ण रात्र चंद्रवर्माने आपल्या सैन्यासह त्या कांशाच्या किल्ल्यातील मोडक्या तोडक्या महालात काढली. नंतर पहाट होताच तेथील अनेक संपत्ती व सोने घेऊन त्याने रुद्रपुरकडे प्रस्थान केले. दोन तीन दिवस प्रवास केल्यानंतर ते रुद्रपुरला पोहोचले रुद्रपुरच्या काही नगरवासियांनी चंद्रवर्माला येऊन सांगितले की, राजा शिवासिंह डोंगर भागात पळून गेला आहे. त्यामुळे आत्ता इथे कोणी राजा नाही. त्यावर चंद्रवर्माने म्हाताऱ्याचा मुलगा

देवल ह्याला रुद्रपुरचा राजा नियुक्त केले.

त्यानंतर चंद्रवर्मा महिष्मती नगराच्या दिशेने पुढे निघाला. तो थोडाफार त्या नगराच्या जवळ येऊन पोहोचला नाही तोच तेथील नगरवासियाना समजले की, दुष्ट सर्पकेतु मरण पावला आहे. तेव्हां सर्व लोकांनी आनंदोत्सव केला. मंगल-वाद्याने सारे नगर दुमदुमले सर्व प्रजेतील लोकांनी एका तालासुरांत चंद्रवर्माला निवेदन करीत म्हटले. की त्याने आपल्या नगराचा राज्यकारभार पहावा. परंतु चंद्रवर्माने त्याचे म्हणजे मान्य केले नाही. त्याने सर्वांना समजावित सांगितले की, चक्रवर्ती यशोवर्द्धनचा मुलगा तपोवर्धन ह्याला महिष्यमति नगराचा राजा करणे उचित आहे.

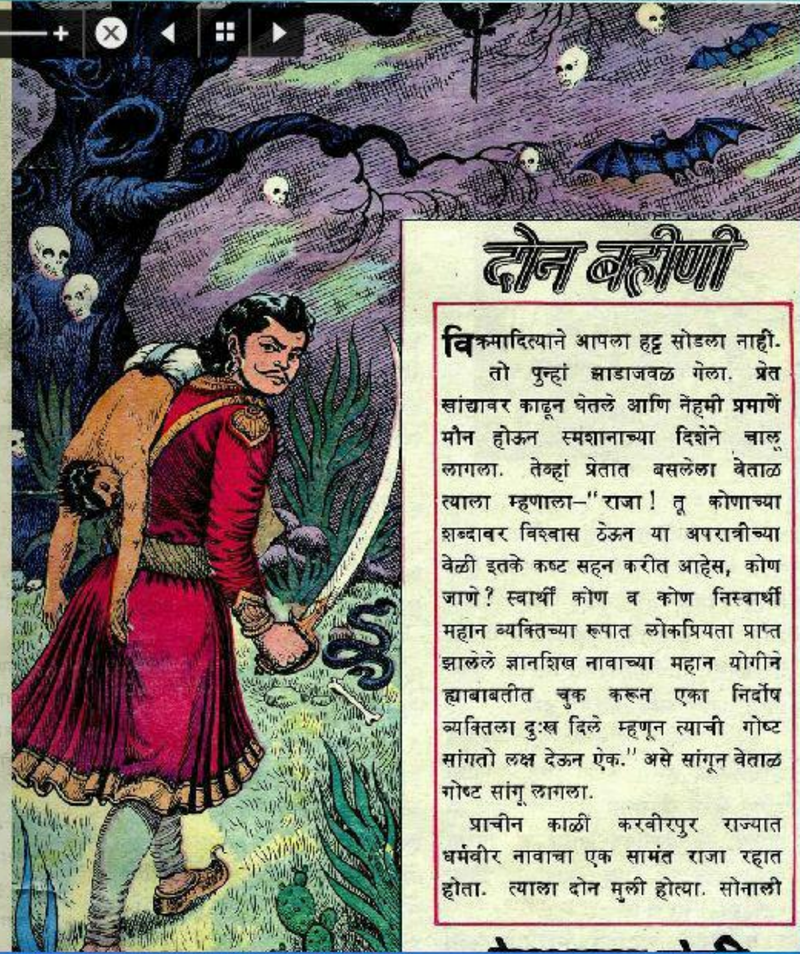
तपोवर्द्धन नगराच्या जवळपासच्या जंगलात आपला आश्रम बांधून तेथे तपश्चर्या करण्यात आपला वेळ घालवत होता. तेथे चंद्रवर्मासह सर्व नगरवासी त्याला भेटण्यासाठी गेले व त्याला परत राज्यात येण्याविषयी व राज्यकारभार पहाण्याची विनंती केली परंतु तपोवर्धनने त्याच्या म्हणण्याचा तिरस्कार करून म्हटले–"मी कधीच सर्वस्वाचा त्याग केला आहे. राज्याबद्दल माझ्या मनातं काही-चाही लोभ किंवा आशा नाही. माझा तर असा विचार आहे की, आपल्या सर्वाच्या आदरासह प्रेमपात्र बनलेला चंद्रवर्माच राजा बनण्यास सर्व प्रकारे उत्तम आहे."

ह्यानंतर प्रजेतील लोकांचे म्हणणे मान्य करून तपोवर्द्धनने स्वतः चंद्रवर्माच्या डोक्यावर मुकुट घातला व त्याला महिष्मती नगराचा चक्रवर्ती बनवले. सर्व जनतेमध्ये आनंदाचे उधाण आले सर्व प्रजा चंद्रवर्माच्या नावे जयजयकार करू लागली.

चंद्रवर्माने राज्य ग्रहण करून आपल्या बरोबरीच्या विश्वास पात्र धीरमल्ल याला प्रधान सेनापतीच्या पदावर नियुक्त केले. आणि अनेक वर्षे राज्यकारभार मोठ्या आनंदाने केला.

(समाप्त)

दोन कहीणी

विक्रमादित्याने आपला हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हां झाडाजवळ गेला. प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमी प्रमाणें मौन होऊन स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तू कोणाच्या शब्दावर विश्वास ठेऊन या अपरात्रीच्या वेळी इतके कष्ट सहन करीत आहेस, कोण जाणे? स्वार्थी कोण व कोण निस्वार्थी महान व्यक्तिच्या रूपात लोकप्रियता प्राप्त झालेले ज्ञानशिख नावाच्या महान योगीने ह्याबाबतीत चुक करून एका निर्दोष व्यक्तिला दुःख दिले म्हणून त्याची गोष्ट सांगतो लक्ष देऊन ऐक." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

प्राचीन काळी करवीरपुर राज्यात धर्मवीर नावाचा एक सामंत राजा रहात होता. त्याला दोन मुली होत्या. सोनाली

व रूपाली दोघी अत्यंत सुंदर होत्या. तरी सुद्धा रूपाली सोनाली पेक्षां जास्त सुंदर आणि स्वभाव गुण सुद्धा जास्त चांगले होते ती अत्यंत महत्वाकांक्षी होती. धन-संपत्ती, अधिकार आणि अलंकार ह्याचे तिला सर्वांत जास्त आकर्षण होते.

एकदा पद्मकेतु नावाच्या एका गंधर्वानें आकाशमार्गें भ्रमण करीत जात असतांना बागेत हिंडत असलेल्या एकट्या रूपालीला पाहिले. तो पृथ्वीवर आला व तिच्या जवळ जात व हळू आवाजात तिला म्हणाला–"सुंदरी!"

ते ऐकून रूपालीनें पाठीमागे वळून पाहिले व तिला अत्यंत आश्चर्य वाटले.

पद्मकेतुनें तिला आपला सविस्तर परिचय करून दिला–"माझे नाव पद्मकेतु मी एक गंधर्व आहे. मी आकाश मार्गें भ्रमण करीत असतांना. तुझे सुंदर सौंदर्य पाहून मी मुग्ध झालो. मी तुझ्याशी लग्न करण्यास तयार आहे."

ते ऐकून रूपालीला जास्तच आश्चर्य वाटू लागले. ती क्षणभर गप्प राहली. नंतर म्हणाली–"मी तावडतोब कसे बरे उत्तर देऊ शकेन मला उद्या संध्याकाळ पर्यंत वेळ द्या!"

पद्मकेतुनें रूपालीचे म्हणणें मान्य केले व तो तेथून निघून गेला.

त्याक्षणापासून रूपाली त्या गंधर्वा विषयीच विचार करीत राहली. आणि शेवटी तिने मनांशी एक विचार पक्का केला.

दुसऱ्या दिवशीं नेहमी प्रमाणें ती वन-विहारास गेली. तेव्हां पद्मकेतु तेथे येऊन पोहोचला.

रूपालीने पद्मकेतुला विनयतेने म्हटले–"मी आपण विचारलेल्या प्रश्नाचा गंभीर-पणें विचार केला आहे. त्याचे उत्तर ऐकण्यापूर्वी तुम्ही एक काम केले पाहीजे. त्या मधुमालतीच्या वेली पाठीमागे एका चंद्रशिलेवर माझी लहान बहीण सोनाली बसली आहे. तिला पाहून तुम्ही परत इथे या.

पद्मकेतु सोनालीपाशी गेला. ती चंद्र-शिलेवर बसून फुलांची माळ गुंफण्यात मग्न होती. तिला पाहून पद्मकेतू पुर्वीपेक्षा जास्तच तिच्यावर आकर्षित झाला. त्याचक्षणी तो रूपालीला विसरून गेला. व सोनालीजवळ जात तिला म्हणाला–"अग सुंदरी."

ती हांक ऐकताच सोनालीने मानवर करीत गंधर्वाकडे पाहिले व तिला अचंबा वाटला ती आश्चर्यचकित नजरेने त्याच्या-कडे पाहू लागली.

पद्मकेतु मंदहास्य करीत म्हणाला–"सुंदरी, मी पद्मकेतु नावाचा एक गंधर्व आहे तुझ्याशी बरोबरी करू शकणारी सुंदरी गंधर्व लोकांत शोधूनही सांपडणार नाही. तुझी जर संमत्ती असेल तर मी तुझ्याशी लग्न करण्यास तयार आहे.

गंधर्वाचे बोलणें ऐकताच तिचा आनंद गगनात मावेनासा झाला आणि तिने झटक्यात त्याला होकार दिला.

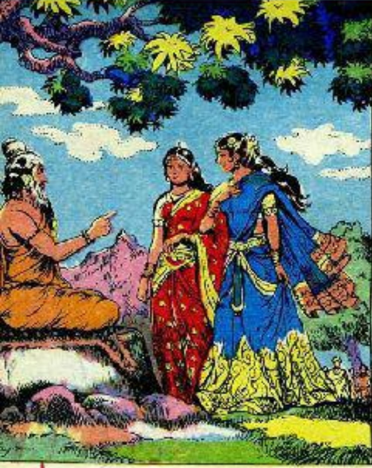
पद्मकेतुने प्रसन्नतेने तावडतोब गांधर्व-विवाह करण्याचा प्रस्ताव तिच्यापुढे ठेवला तेव्हां तिने भयभीत होत म्हटले–"जर कां असा विवाह केला तर तो सर्वां-पासुन गुप्त राहील नां! मी तर माझा विवाह मोठ्या थाटमाटात व्हावा अशी इच्छा करते. आपला निर्णय मी माझ्या

वडीलांना जाऊन सांगते मोठ्या थाटा-माटाने ते आपला विवाह करून देतील.

पद्मकेतुने होकार दिला व तिला परत भेटण्याचे वचन देऊन तो तेथून निघून गेला. सोनाली आनंदाने नाचतच अंत:पुरात पोहोचली व तिने घडलेली सर्व गोष्ट आपल्या बहिणीला रूपालीला मोठ्या उत्सुकतेने सांगितली. परंतु रूपालीला जरा देखिल आनंद वाटला नाही. ती म्हणाली–"ताई, मला सर्व काही माहीत आहे ह्या बाबतीत मी तुला एक सल्ला द्यावा म्हणते.

सोनालीला ताईच्या बोलण्यातील गांभिर्य तितकेस रुचले नाही तिने विचारले–"कसला ग सल्ला?"

ह्याच पद्मकेतुने प्रथम मला पाहुन माझ्याशी विवाह करण्याची इच्छा प्रकट केली होती. त्याच्याबद्दल माझ्या मनांत जरा देखिल आस्था नव्हती. त्या करीता त्याची परिक्षा पहाण्याच्या उद्देशाने मी तुझ्याकडे धाडले तुला पहाताच तो मला विसरून गेला. व तुझ्याबरोबर विवाह करण्याची इच्छा त्याने प्रकट केली. त्यावरूनच त्याचा स्वभाव किती चंचल आहे हे स्पष्ट झाले. अशा माणसाबरोबर लग्न करून तू आपले आयुष्य नासवू नकोस." रूपालीने स्पष्ट शब्दात सांगितले.

आपल्या मोठ्या बहीणीचे बोलणे ऐकताच सोनाली पोट धरधरून हंसू लागली व म्हणाली–"गंधर्वाने स्वतःहून माझ्याशी लग्न करण्याचीं इच्छा केली. त्याचा मी तिरस्कार कसा करू? चांगली संधी गमावू ताई नशिबात. माझ्या लिहीलेले असेल तर ते होण्याचे टळत नाही. अनावश्यक शंका करून मी माझ्या भाग्याला विनाकारण लाथाडणार नाही.

ह्यानंतर बरोबर एका महीन्याने रूपालीचा विवाह एका राजकुमाराबरोबर व सोनालीचा विवाह पद्मकेतु गंधर्वाबरोबर थाटामाटात पार पडला. रूपालीचे विवाह-सौख्य चांगले चालले परंतु सोनालीच्या विवाह सौख्याला चार दिवसात वाट लागली गंर्धव एका दिवसातच सोनालीला सोडून निघून गेला तो पुन्हां परत कधी आला नाही. सोनालीला अपार दुःख झाले. ती अपमानाने दबून गेली. आपल्या धाकट्या बहीणीचे दुःख पाहून रूपालीला मनोमन अत्यंत वाईट वाटले.

त्या सुमारास करवीरपुरात एक ज्ञानशिख नावाचा महान योगी आला. रूपाली आपल्या लहान बहीणीला सोनालीला घेऊन त्यांच्या दर्शनास गेली.

ज्ञानशिखने सर्व वृत्तांत ऐकला. आणि तिच्याकडे तिक्ष्ण नजरेनें पहात म्हटले– "मुली, तू स्वार्थ बुद्धीने प्रेरित होऊन स्वतःच्या बुद्धीची तारीफ केलींस.

रूपालीला काय बोलावे कळले नाही. ती आपली मान खाली घालून उभी राहली.

त्यावर ज्ञानशिखने सोनालीकडे पहात म्हटले, मी तुला एका मंत्र सांगतो. तो मंत्र जप व पार्वतीची उपासना कर. तुझा घर-संसार चांगला चालू होईल." असे म्हणून साधूने एक मंत्र तिला सांगितला. काही दिवसातच सोनालीची उपासना सफल झाली. पद्मकेतु तिच्याकडे आला व पूर्वीपेक्षाही जास्तच तो तिच्याशी प्रेमळपणे वागू लागला.

वेताळ येथवर गोष्ट सांगून म्हणाला– "राजा! रूपाली बरोबर पद्मकेतुने गांधर्व विवाह करण्याची इच्छा केली, परंतु त्याने तिची छोटी बहीण सोनाली बरोबर थाटामाटात विवाह केला. तशा मुलीची स्वार्थी म्हणून ज्ञानशिखने कां निंदा केली? हा तिच्यावर अन्याय नाही का?" याचे उत्तर माहीत असूनही तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

विक्रमादित्य म्हणाला–"त्या दोघी बहीणीमधे सोनाली जात्याच स्वभावाने भोळी भाबडी व इच्छा आकांक्षावर नियंत्रण ठेवू शकणारी. तिचा द्वेष करणें योग्य नाही. आता राहीली रूपालीची गोष्ट. ती मोठी बुद्धिमान होती. त्याकारणाने तिने आपल्या छोट्या बहीणीकडे त्याला पाठविले रूपालीला तेव्हां सहजपणे समजले की पद्मकेतु तिच्यावर फिदा होईल व सोनालीही लग्नास तयार होईल. तिला एका गोष्टीची पण तिला शंका होती की, अशा लहरी चंचल पुरुषाबरोबर लग्न करून कसा त्रास सहन करावा लागेल. त्यामुळेच ज्ञानशिखने तिची स्वार्थी म्हणून निंदा केली. त्यामुळे साधूने काही तिच्याबरोबर अन्याय व अधंमपूर्ण व्यवहार केला नाही परंतु त्याने दिलेला सल्ला योग्यच होता."

राजाचे मौन अशा प्रकारे भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

(कल्पित)

जशांस तसे

श्यामलालने विरिंचिनगरात प्रथमच आपले सोन्यांचांदीचे दुकान उघडले त्याने दुकानात एका कारकुनाची नेमणुक करण्याचे ठरविले व त्या योग्य व्यक्तिच्या शोधात राहीला. हि गोष्ट शरभराजच्या दुकानात काम करणाऱ्या मोहिंदर नावाच्या नोकरास समजली. त्याने दुसऱ्याच दिवशी श्यामलालची प्रत्यक्ष भेट घेतली व काम करण्याची इच्छा प्रकट केली. परंतु श्यामलालनें त्याला विचारले–"ठिक आहे पण तू सध्या कोणाकडे कामास आहेस ?"

मोहिंदर उत्तर देत म्हणाला–"मालक, मी सध्या शरभराज यांच्या दुकानात काम करतो आहे. परंतु त्याच्यापेक्षां जर दहा रुपये मला जास्त मिळत असतील तर मी तुमच्याकडे काम करण्यास तयार आहे."

श्यामलाल थोडा विचार करीत म्हणाला– "मी तर तुला माझ्या दुकानात नोकरी देईन परंतु एक गोष्ट खरी खरी सांग की, तू शरभराजच्या दुकानातील नोकरी कोणत्या कारणासाठी सोडून देत आहेस ?" आणि मी कसा विश्वास ठेवू की तू फक्त दहा रुपये जास्त मिळविण्याकरीता त्यांच्या कडची नोकरी सोडून देणार आहेस.

"त्यात खोटे काय आहे मालक ? खरे सांगायचे तर शरभराजच्या दुकानात नोकरी करायची म्हणजे तारेवरची कसरतच आहे. मानेने नुसते त्याच्या म्हणण्याला 'हां' 'हूं' केले तरी त्यांच्या नजरेत अपराध घडला असे वाटते. माझी नोकरी अशी आहे कीं, कसेही केले तरी ती चुकच" मोहिंदरनें उत्तर देत म्हटले.

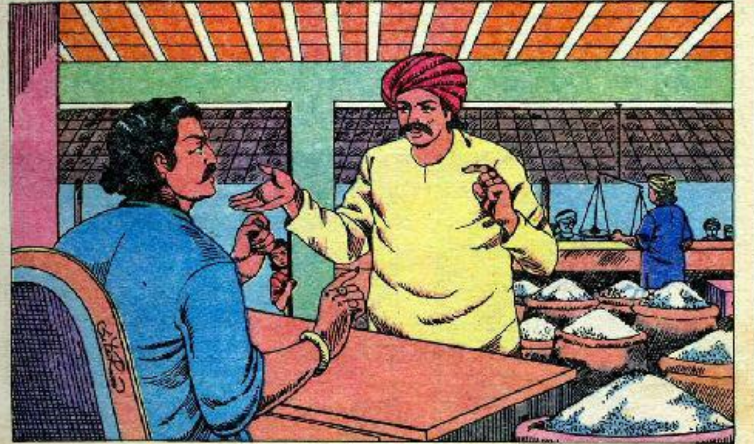
श्यामलालने मोहिंदरला सांगितले की मी माझा निर्णय तुला काही दिवसाने कळवितो. तो निघून गेल्यानंतर काही वेळाने तो तावडतोब शरभराजच्या दुकानात गेला व त्याला विचारू लागला– "काय रे शरभ, तुझ्या दुकानात एक मोहिंदर नावाचा मुलगा काम करतो त्या मुलाबरोबर माझ्या गावचे एक ओळखीचे आहेत त्यांना त्यांच्या मुलीचे लग्न करून देण्याचा विचार आहे. त्यामुळे तो मुलगा स्वभावाने गुणाने कसा काय वाटतो ते खरे खरे सांग."

"अरे मोहिंदर, स्वभावाने अत्यंत शांत व प्रेमळ आहे व विश्वासूपण आहे. माझ्याकडे कित्येक दिवसापासून तो व्यापारात मला हात भार लावतो. माझ्याकडून हिच गोष्ट तुम्ही मुलीच्या पित्याला सांगा." शरभने उत्तर देत म्हटले.

ते उत्तर ऐकताच श्यामलाल हंसू लागला व म्हणाला "तुम्ही तर त्याची इतकी चांगली स्तुती करता तो तर सांगतो तुमच्या बरोबर काम करणे म्हणजे एक डोकेदुखी आहे. तारेवरची कसरत आहे. तुम्ही त्याला आता जो पगार देता त्याहून जर दहा रुपये जास्त दिले तर तो माझ्याकडे काम करण्यास तयार असल्याचे सांगून गेला.

आता तर तुम्हींच सांगितले की, तुमच्या गावच्या ओळखीच्यांनी मोहिंदरला आपली मुलगी देण्याचीं इच्छा केली आहे. मग काय ती सर्व गोष्ट खोटीच कां ?" शरभराजने रागाच्या आवेशात विचारले.

"मोहिंदरच्या स्वभावाविषयी खरे खोटेपणा जाणण्याच्या इच्छने मी मनांशी

रामनाथ शर्मा

कल्पना करून हि गोष्ट सांगितली परंतु त्यामुळे एक गोष्ट स्पष्ट झाली की, त्याला तुमच्या बद्दल तेवढी आपुलकी वाटत नाही." श्यामलाल म्हणाला.

हे उत्तर ऐकताच त्याचा चेहरा लालबुंद झाला. त्याने श्यामलालकडे रोखून पहात म्हटले–"आपल्याला मोहिंदर बद्दल माझे मत काय आहे हे पहावयाचे होते नां? मग मी तर माझे स्पष्ट मत सांगितले त्याला माझ्या प्रति कितीका वाईट भावना असू दे! परंतु माझ्या स्पष्टवक्तेपणा मधे काहीही बदल घडणार नाही.

"आपल्या वागण्याचे मला तर मोठे आश्चर्य वाटते आहे, श्यामलाल म्हणाला.

ह्यात आश्चर्यकरण्यासारखी कोणती गोष्ट आहे. मोहिंदरला उलट दहाच्या ऐवजी वीस रुपये देऊन कामाला ठेवून घ्या. तो अत्यंत हुषार व ईमानदार विश्वासू आहे. माझे हे स्पष्ट मत आहे." त्याला थोडे दरडावतच शरभराज म्हणाला.

श्यामलाल मान खाली घालून मुकाट्याने निघून गेला.

दुकानाच्या दाराच्या आड लपून मोहिंदर त्या दोघांच्यामधे चाललेले संभाषण ऐकत होता. श्यामलाल तेथून निघून जाताक्षणीच तो धावत दूकानाच्या आत आला व शरभ-राजच्या पाया पडत गयावया करीत म्हणाला–"मालक, मला आता समजले की, एखाद्या माणसावर विश्वास व प्रेम करणे ह्या सारखे दुसरे मुल्य दुसरे कोणते नाही. आवश्यकता व परिस्थिती ह्याला अनुरूप विचार बदलून वागणाऱ्या माझ्या सारख्या दुष्ट माणसाला तुम्ही चांगला धडा घालून दिलात.

ह्यानंतर मोहिंदरने अनेक वर्षे शरभ-राजच्या दुकानात मोठ्या ईमानदारीने काम केले त्याच्यापासून व्यापाऱ्यातील खूब्या जाणुन घेतल्या व शरभराजच्या प्रोत्साहानामुळे त्याने स्वतः व्यापार सुरु केला व थोड्या अवधीतच चांगला श्रीमंत बनला.

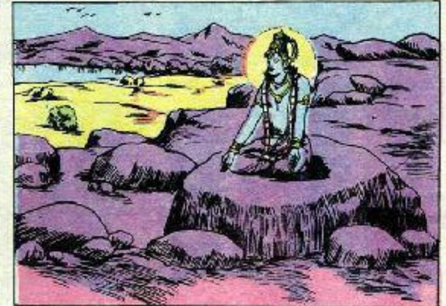

आपली देवळे :

तिरूपति

नारदमुनी एकदा महाविष्णुच्या दर्शना करीता गेले होते. त्यांच्या बरोबर गप्पागोष्टी करीत असतांना त्यांनी भारताच्या पूर्वे कडील दऱ्याखोऱ्यां मधे सात पर्वत पार शेषाचल येथिल नैसर्गिक सौंदर्या विषयी पुष्कळ गोष्टी ऐकवल्या.

काही काळाने महाविष्णु त्या ठिकाणी थोड्या हवापालटा करीता त्या शेषाचलावर उतरून आले. तेथील अद्भुत् नैसर्गिक सौंदर्य पाहून त्यांचे देहभान हरपुन गेले व आनंदाने त्यांनी तेथीलच जवळच्या एका खडकावर बसून ध्यानधारणाकरीत त्यात निमग्न होऊन गेले.

ह्यानंतर महाविष्णु ज्या ठिकाणावरुन निघून गेले त्या त्याच्या बसलेल्या ठिकाणी त्याचे रूप शाश्वत राहीले त्या शिळेमधे विष्णुचा अंश शाश्वत रूपात राहून गेला. काही काळाने त्यांच्या चोहोबाजूला अनेक झाडेझुडपे गवत वारूळे वाढू लागली.

त्या प्रदेशात एक गुराखी नेहमी आपल्या गाईंना गवत चारावयास त्या डोंगरांवर घेऊन जात असे. काही दिवसाने त्यांच्या लक्षात आले की आपल्या कळपातील एक गाय रोज वेगळ्या ठिकाणी निघून जाते व आपण निघण्याच्या वेळेवर परत येते. ती गाय घरी पूर्ण दूध पण देत नाही. ह्याचा शोध काढण्याकरीता गुराखी तीच्या पाठोपाठ गेला.

ती गाय जवळच्या एका डोंगरावर चढून आली व एका झाडा आड उभी राहली. पहातो तो काय? तिच्या स्थनातून दुधाच्या धारा वारूळातून खालच्या विग्रहावर पडू लागल्या ते दृष्य पाहून गुराख्याला अत्यंत आश्चर्य वाटले. परंतु जवळ जाऊन पाहण्याचे धाडस त्याला झाले नाही. त्याक्षणी तो धावत पळत डोंगरावरून खाली आला.

गुराख्याने जे जे पाहीले ते येऊन राजापाशी कथन केले. राजा त्या डोंगरावर चढून गेला. त्याला त्या वारूळाखाली असलेल्या विष्णुच्या प्रतिमेचा शोध लागला. त्यानंतर त्याने जवळच असलेल्या एका दुसऱ्या डोंगरावर त्या मुर्तीची प्रतिष्ठापना केली. त्याच्या करीता एक देऊळ बांधविले एका महान शिल्पकाराने त्या मुर्तीला विलक्षण रूप दिले.

सप्तगिरीच्या व्यंकटेश्वराच्या रूपात प्रसिद्ध असलेल्या महाविष्णुच्या बरोबर लग्न करण्याच्या इच्छेने लक्ष्मीदेवी आकाश राजाच्या घरात अद्भुत रूप सौंदर्याने जन्म घेऊन पद्मावतीच्या रूपात अवतरली.

व्यंकटेश्वर एके दिवशी मानव रूप धारण करून वनात विहार करीत होते त्यावेळी त्यांनी पद्मावतीला पाहिले. त्या दिव्यदंपतीनी एकमेकांना आपापसात ओळखून पुन्हां पृथ्वी लोकांत एकमेकांशी विवाह करून घेतला तिरूमल पर्वताच्या पायथ्याशीं निर्मित असलेल्या मंदिरात भक्तांकडून पद्मावतीदेवीची पुजा अर्चा केली जाते.

आपल्या देशातील प्रसिद्ध देवळांमधे तिरूपतीचे देवस्थान सर्वात श्रेष्ठ मानले जाते. अनेक राजांनी देवळाची बांधणी करण्याकरीता व देवळांचे प्रांगण वाढविण्याकरीता अफाट सोनेनाणे दिले ह्या देवळाचा कळस पूर्ण सोन्यांने आच्छादिलेला आहे.

दररोज देशाच्या कानाकोपऱ्यातून अनेक भक्तलोक येथे येतात व तेथील देवळातील हुंडीत पैसे टाकतात तेथील हुंडीतून जमा झालेल्या पैशांनी देवस्थानांतील लोकांच्या सोईसाठी अनेक योजना अमंलात आणल्या आहेत. शिक्षण केंद्र शुश्रुषाकेंद्र व अनेक धर्मकार्यकरीता देवस्थान खर्च करते.

पौराणिक कथांमधून असे समजते की, राम सिता व लक्ष्मण ह्यांनी ह्या-स्थानी आपला काही काळ घालवला होता. ते जेथे राहीले होते त्या ठिकाणाला स्वामीतीर्थ म्हटले जाते. विष्णू स्वर्गातून पृथ्वीवर जेथे उतरले होते तेथील शिळेला विष्णुच्या चरण-कमलांचा स्पर्श झाला असा एक उल्लेख आहे.

ह्या देवळातील देवाची मुर्ती अत्यंत दिव्य प्रेम पसरवणारी व मंदहास्य करीत अत्यंत अद्‌भुत तेजाने तळपत असते. पूर्ण मुर्तीवर सोन्या रत्नाचे दागिने घातलेले असतात. भक्त लोक सात पर्वतांचा देव व्यंकटरमण ह्याचे दर्शन करणें म्हणजे मुक्ति मिळाल्याचा

भाग्यदेवी

आफ्रिकेतील एका गावात एक मासेमारी रहात होता. तो जवळच असलेल्या एका मोठ्या सरोवरातील मासे पकडीत असे. मासे पकडण्याकरीता त्याने गोल व उंच आकाराच्या टोपल्यांचा उपयोग केला होता. तो आपल्या लहान होडीत त्या टोपल्या घेऊन जाई व जेथे खोल पाणी असेल तेथे होडी थांबवून तो दोरीच्या सहाय्यानी टोपल्या खाली सोडी टोपल्याच्या वरच्या भागात त्याने लाकडाचे तुकडे बांधून ठेवले होते म्हणजे त्याला त्यात पहाणे सोपे जाई की कोणत्या टोपलीत मासे अडकले आहेत व टोपल्या कुठे आहेत घरी परतण्याच्या सुमारास तो सर्व टोपल्या बाहेर काढून घेई व त्यात अडकलेले मासें विकून आपली उपजिविका करे.

एके दिवशी मासेमारी आपल्या टोपल्या एकएक करीत बाहेर काढीत होता. दोन टोपल्यात एकही मासा अडकला नाही. तिसऱ्या टोपलीत एक छोटा खेकडाच काय फक्त अडकला. परंतु चौथी टोपली थोडी जड भासू लागली. त्यावर मासेमाऱ्याने विचार केला–"अरे वा, माझे भाग्य उजळले म्हणावयाचे आता माझी गरीबी दूर होणार" असा विचार डोक्यात घोळवित त्याने ती टोपली खेचन आपल्या होडीत घेतली परंतु त्याच्या टोपलीत एक हडकुळी अशक्त म्हातारी बसलेली आढळली.

मासेमाऱ्याचे आश्चर्य क्षणात रागात बदलले त्याने चिडून तिला पुन्हां सरोवरात ढकलण्याचा विचार केला परंतु ती केविल-वाणे गयावया करीत म्हणाली–"बाळा, तू मला पुन्हा पाण्यात ढकलून देऊ नकोस. तू मला तुझ्या बरोबर घरी घेऊन जा. माझ्या कडून तुझे काहीही नुकसान होणार नाही.

"काय मी तुला माझ्या घरी घेऊन जाऊ? मलाच खायला मिळत नाही तुला काय खायला घालू?

पण म्हातारी गयावया करीत त्याच्या पाठोपाठ चालू लागली शेवटी नाराजीनेच मासेमाऱ्याने तिला थोडेसे खायला दिले. दोघांचे खाणे संपल्यावर मासेमाऱ्याने म्हातारीला विचारले–"अग म्हातारडे, तू म्हणालीस की, माझे नुकसान होणार नाही मग सांग बघू, ते कसे काय?

"उद्या सध्याकाळच्या आत तू एका गुरांच्या कळपाचा मालक बनणार आहेस त्याकरीता तू एक मोठा गोठा बांध." म्हातारी म्हणाली.

मासेमाऱ्याने तिला कैक प्रश्न विचारले परंतु म्हातारीने स्पष्ट शब्दात त्याला म्हटले–"मी जे सांगते ते मुकाट्याने कर!"

मासेमारी मनात काहीतरी पुटपुटू लागला व दुसऱ्या दिवशी सकाळ पासून तो गोठा बांधण्याच्या कामी लागला. त्याने एक माठे कांट्यांचे कुंपण घालून गाईनां ठेवण्याकरीता एक गोठा तयार केला.

त्याच क्षणी गाई गुरांचे हंबरणें ओरडणें ऐकू येऊ लागले. ताबडतोब एका बैला सह अनेक गाईगुरे व वासरे तेथे येऊन पोहोचली. गोठ्यात एकेकांनी प्रवेश केला व जशी काय पूर्वी पासून त्या जागी येऊन बसली

त्या दिवसांपासून मासेमाऱ्याच्या आयुष्यात एकदम बदल झाला. आता तो गरीब राहीला नाही. तर तो खूप पैसेवाला झाला. त्या गावातील चोहोबाजूच्या जमिनी त्याने विकत घेतल्या व लग्न करून एक गृहस्थ बनला. तेथल्या धनवान लोकांत त्याची गणना होऊ लागली जर कां गावातील कोणी त्याचा ह्याबाबत सल्ला विचारण्यास आला तर तो आपली दाढी कुरवाळीत ऐटीत त्यांना म्हणे–"काय हो! माझा काय हाच एक धंदा आहे."

असेच सहा महिने उलटले एक दिवस मासेमारी शेजार गांवी मेजवानीला गेला. तो येईपर्यंत त्याने खाल्ले व भरपेट दारू घेतली. मेजवानीं संपताच पुष्कळ रात्र उलटून गेली. तशात मासेमारी लडबडत घरी आला त्याला पाहिल्यास तो कोणावर तरी तुटून पडेल अशा आवेशात होता.

"दार उघडा! म्हणतो नां दार उघडा! मी ह्या घराचा मालक आलो आहे" असे बरळत दार जोरजोरात ठोठावू लागला. परंतु कोणीहीं येऊन दार उघडले नाही! त्यावर तो भयंकर संतापला! रागाने त्याचे डोळे लालबुंद झाले तो कर्कश ओरडा म्हणाला–"काय ह्या घरात माझी कोणालाच पर्वा नाही कां? त्या सरोवरातून मी त्या म्हातारीला घरी आणले. ती राक्षशीण तरी काय मेली कां? अग ऐ म्हातारडे, उठून दरवाजा तरी उघड नां!"

त्याचे बोलणे पुरे होण्यापूर्वीच म्हातारीनें दार उघडले व त्याच्या समारे येऊन उभी राहली व त्याच्याकडे तिक्ष्ण नजरेने पहात जोरात ओरडत म्हणाली–"तू मी केलेले उपकार विसरलास माझी निंदा केलीस शिव्या घातल्यास मी एक क्षणभर सुद्धा येथे नाही रहात.

"अग म्हातारे, तू काय मला धमकी घालतेस आनंदाने चालती हो! तुला अडवणारा इथे आहे तरी कोण माझ्या मागचा तुझा पिडतरी सुटेल" मासेमारी म्हणाला.

दुसऱ्या दिवशी उजाडण्या पूर्वीच म्हातारीने आपली पथारी गुडांळली खरकटी भांडी घासली. घराची साफ-सफाई केली त्या घरातील एक कणही न घेता ती गोठ्याचे दार उघडून टाकले त्यानंतर ती सरोवराच्या दिशेने निघाली. तशी सर्व गाईगुरे तिच्या पाठोपाठ निघाली व सरोवरात जाऊन अदृष्य झाली मासे-मारी पुन्हां पूर्वी प्रमाणें मासे पकडून उपजिवीका चालविण्याच्या परिस्थितीत आला अशा प्रकारे त्याची भाग्यदेवी त्याच्या मूर्खपणामुळे त्याचा त्याग करून निघून गेली.

प्रतिभा

एकदा उत्तरेकडे तिर्थयात्रेस निघालेले ज्ञानानंद व दक्षिणेकडे यात्रेस निघालेले विजयानंद अकस्मात रस्त्यात भेटले. दोघांनी आपल्या यात्रेविषयी वैशिष्ठ एकमेकांना सांगीतले त्यानतंर अशाच गप्पागोष्टी करीत असतांना ज्ञानानंद म्हणाले–"प्रत्येक मनुष्यामधे कोणती नां कोणती प्रतिभा नक्की असावी !"

"परंतु ते तर अशक्य आहे कारण प्रत्येक माणूस कोणत्या प्रतिभा राखत असे ?" बिजयानंद उत्तर देत म्हणाला.

ह्या एका गोष्टीवरून दोघांच्या मधे वितंडवाद सुरू झाला विजयानंद म्हणाले–"मग सर्वात प्रथम तुम्हीं सांगा तुमच्यात कोणती प्रतिभा आहे ?"

"समोर असलेल्या व्यक्तिमधे कोणती प्रतिभा आहे हे जाणण्याची माझ्या मधे प्रतिभा आहे" ज्ञानानंदानी उत्तर दिले.

"मग ! सांगा पाहू माझ्यामधे कसल्या तऱ्हेची प्रतिभा आहे ?" बिजयानंदानी उत्तेजीत होत त्याना विचारले.

"समोर असलेल्या व्यक्तिमधिल न समजणारी प्रतिभा माझ्या मधे आहे." ज्ञानानंदाने झटक्यात उत्तर दिले.

ते ऐकताच विजयांनदानी लाजेने मान खाली घातली.

शिव लीला

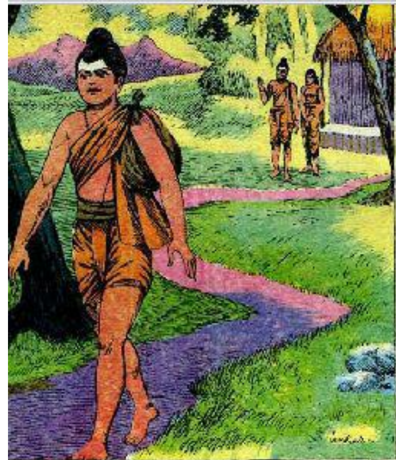
मृकंडमहर्षी हे भृगुवंशीय होते. त्यांच्या पत्नीचे नाव मरूव्दती असे होते. विवाह झाल्यावर त्यांना बराच काळ अपत्य झाले नाही. म्हणून तीर्थयात्रा करीत दोघं पतिपत्नी केदार क्षेत्री आली.

एके दिवशी केदारेश्वराची पूजा करून ध्यानमग्न बसलीं असता त्याना आकाश-वाणी ऐकू आलीं–"आता तुम्ही आपल्या आश्रमात परत जा. तुम्हाला अपत्यप्राप्ती होईल !"

दोघे गृहस्थाश्रमाची सर्व कर्तव्ये पुरी करीत आकाशवाणी केव्हां खरी होते याची वाट पाहू लागली. काही काळ लोटल्यावर मरूव्दतीला एक सूर्यासारखा तेजस्वी मुलगा झाला. त्याच वेळी एक आकाशवाणी झाली. "हा मुलगा अल्पायु होईल. याला बारा वर्षांचे आयुष्य प्राप्त आहे !"

ती आकाशवाणी ऐकून दोघांचा आनंद लयास गेला. दु:खाने उदास होऊन दोघं बसून राहली. परंतु पुत्रसुख जितके दिवंस नशिबीं असेल तितके दिवस मिळेल, पुढे 'ईश्वरेच्छा' असे मनाचे समाधान करून घेऊन दोघं मुलाचे लाड पुरविण्यात स्वत:ला विसरून गेली.

मृकंडने आपल्या मुलाचे नाव मार्कंडेय असे ठेवले. त्याचा उपनयन संस्कार यथा-वेळी झाला आणि त्याला गुरूगृही पाठ-विण्यात आले. अकरावे वर्षं लागले तेव्हांच सर्वं वेदशास्त्रांचा अभ्यास संपवून मार्कंडेय घरी परत आला. ब्रह्मतेजाने तळपत

असलेला त्याचा चेहरा पाहून आईबापांचे चित्त आनंदित झाले. परंतु त्यांच्या मानेवर उरलेले एक वर्ष तलवारीसारखे लटकत होते. मरूद्वती सारखी रडत बसून रहायची. परतु तिने मार्कंडेयाने तिला कितीदा विचारले तरी आपल्या दु:खाचे कारण सांगितले नाही. शेवटी मृकंडने मनाचा धीर करून मार्कंडेयाला त्याचे आयुष्य एका वर्षानें संपणार असल्याचे धीर करून सांगितले.

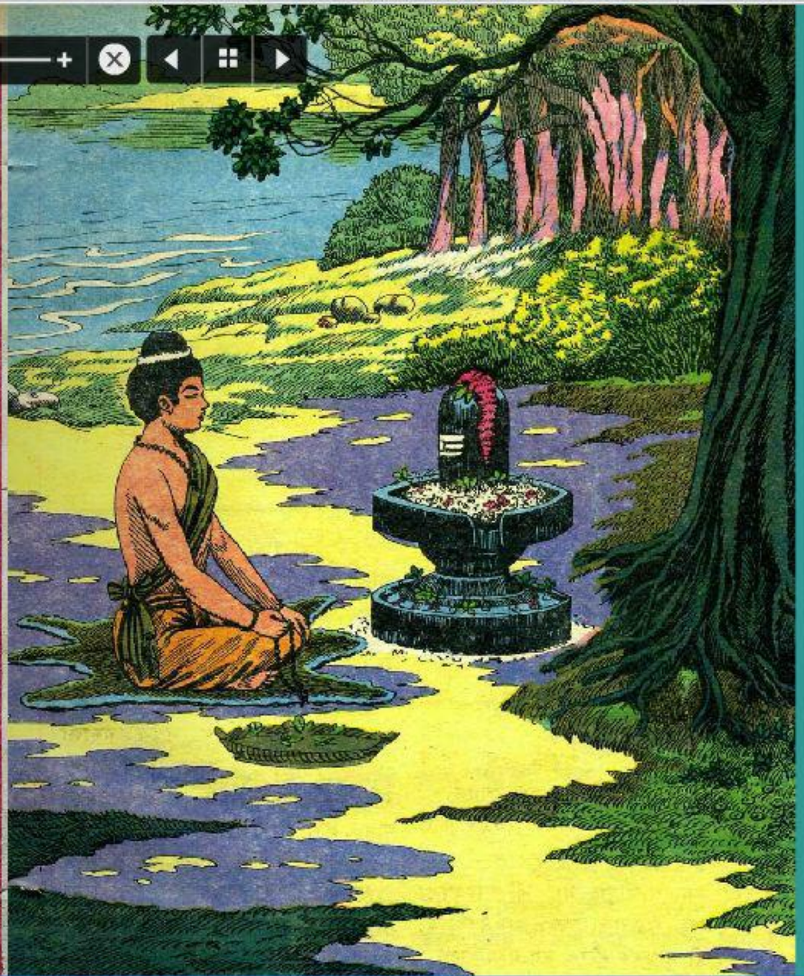
ते ऐकुन मार्कंडेयाने विचार करून काय करायचे ते ठरविले आणि म्हणाला—"तुम्ही दोघे मला आशीर्वाद द्या. मी तपश्चर्येला जात आहे. शंकराला सांकडे घालून त्याच्या कृपेने मी मृत्युंजय होईन असे मला वाटते."

असे सांगून त्यानें आईवडिलांच्या पायांवर डोके ठेवले. दोघांनी त्याला पोटाशी धरले. आणि 'चिरंजीवी' होण्याचा आशीर्वाद दिला. त्याच वेळी नारद मुनी तेथे आले. मृकंडनें त्यांची पादपूजा करून मुलाला यशप्राप्तीचा आशीर्वाद देण्यास विनंती केली. नारदाने मार्कंडेयाच्या दृढ निश्चयाची वाखांणणी करून त्याला आशीर्वाद दिला. म्हणाला—"बाळा मार्कंडेया! तू सरळ गौतमीच्या कांठावर जा आणि पंचाक्षरी मंत्राचा जप करीत शकंराची आराधना कर तुझा मनोरथ पूर्ण होईल."

मार्कंडेयानें गौंतमी नदीकाठी जाऊन सैकत लिंगाची प्रतिष्ठा केली आणी म्हणाला- "हे चंद्रशेखरा! तुझ्याशिवाय माझे रक्षण कोण करणार? तुझ्या चरणी लीन झालेल्या भक्तावर यमाची वक्रदृष्टी पडणे शक्यच नाही."

तिकडे नारदमुनी त्रिलोकात संचार करीत यमलोकीं गेले आणि यमाला म्हणाले—"मृत्यूवर जय मिळविण्याची प्रतीक्षा करून मार्कंडेयाने शंकराला सांकडे घातले आहे. आता तुझ्या बळाची परीक्षा आहे" असे सांगून नारदमुनीं निघून गेले.

एक वर्ष संपत आले आणि मार्कंडेयाच्या आयुष्यातला शेवटचा दिवस उजाडला. यमाने आपले दूत पाठविले. परंतु यमदूत

मार्कंडेयाच्या ते ध्यानामुळे जवळ जाऊंच शकले नाहीत. ते परतले तेव्हां यमाला स्वतः जावे लागले. तो आपला दंड आणि पाश घेऊन महिष वाहनावर बसून त्याकडे निघाला.

मार्कंडेय शिवलिंगाला आलिंगन करून त्यावर मस्तक ठेवून ध्यानमग्न बसला होता. त्यावेळी यमाने आपला पाश त्याच्या शिवलिंगासह मार्कंडेयाच्या गळ्यात पाडला. तेव्हां एकदम शंकर रुद्ररुपाने प्रगट झाला यम शंकराचे ते रूद्ररूप पाहून थरथर कांपू लागला. आणि ओरडला–"हरहर शंभो, महादेव! त्राहि माम्!" आणि बेशुद्ध होऊन पडला.

शंकरानें आपला अभयहस्त मार्कंडेयाच्या मस्तकावर ठेवला आणि त्याला आशीर्वाद देऊन म्हणाला–"वत्स! तू मृत्युजंय आहेस. कल्पकल्पांतर पर्यंत तू चिरंजीवी राहशील."

त्यानंतर देवांनी येऊन शंकराला हात जोडून विनंती केली की यमाचा उद्धार करावा, नाहीतर जन्म मृत्युचे चक्र बंद पडेल. शंकराच्या अनुग्रहाने यम उठून बसला. शंकराला नमस्कार करून तो यमलोकी परत गेला.

त्याच वेळी आपल्या मुलाला भेटायला म्हणून मृकंड व मरुद्वती आले. शिवकृपेने मार्कंडेय चिरंजीवी झाल्याचे कळल्यावर त्यांना परमानंद झाला. 'शिव लीला अगाध आहे' असे म्हणत दोघे आपल्या मुलाला घेऊन आपल्या आश्रमात परत आले.

त्यानंतर मार्कंडेय चिरकाल जीवित राहला. त्याच्याहून जास्त दिर्घायु असे अनेक थोर पुरुष पूर्वी होऊन गेले होते.

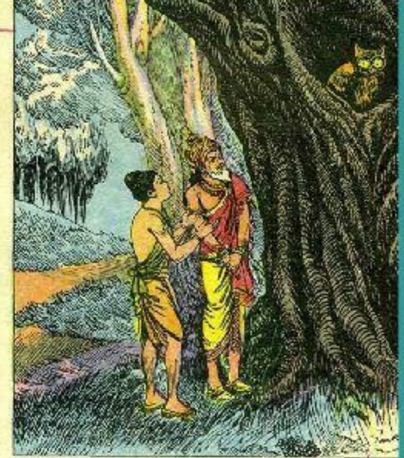
इंद्रद्युम्न नामक राजाला फार मोठी कीर्ती मिळाली होती. त्या कीर्तीच्या आधारे त्याला स्वर्गसुख प्राप्त झाले होते. परंतु त्याची कीर्ती संपली. त्यानंतर स्वर्गलोकांतील निवासी त्याला म्हणाले– "भूलोकात कोणी तुझी आठवण देखील काढीत नाहीत. आता स्वर्गात तुला रहायला जागा नाही तू भूलोकात परत जा."

इंद्रद्युम्न भूलोकी परत आला. आणि त्याचे नाव म्हणजे कीर्ती शेष आहे का चवकशी करीत इकडे तिकडे भिरभिर फिरु लागला. तो मार्कंडेयाकडे आला. तेव्हां मार्कंडेय त्याला म्हणाला–"हे मला माहीत नाही, पण माझ्याहून मोठा प्रावारकर्ण (घुबड) आहे. त्याला जाऊन विचार."

त्यानंतर दोघे प्रावारकर्णाकडे आले तो म्हणाला–"तू कोण हे मला माहीत नाही, परंतु माझ्याहून मोठा नालीकजंघ आहे चल त्याच्याकडे, त्याला विचारून पाहू या."

नालीकजंघला सुद्धा इंद्रद्युम्न कोण हे माहीत नव्हते. परंतु तो त्याच्याहून वयाने मोठे आकूपार नावाचे जे कांसव होते त्याच्याकडे तिघांना बरोबर घेऊन निघाला.

आकूपारने इंद्रद्युम्नाला पाहतांच ओळखले व म्हणाला–"मी चांगला ओळखतो तू कित्येकदां माझे रक्षण केले आहेस. मी ज्या सरोवरात राहतो ते कसे झाले ठाऊक आहे का तुला? तू अनेक यज्ञ करून गोदाने केलीस त्या गाईंच्या खुरांनी येथे एक सरोवर झाले."

तेव्हां देवदूत इंद्रद्युम्नाची कीर्ती अजून भूलोकात इंद्रलोकांत शेष आहे हे स्वतः पाहून त्याला इंद्रलोकी पुनरपि घेऊन गेले.

भीमावती नगरीत सोमदेव नावाचा एक शिवभक्त रहात असे. शिवराम त्याच्या मुलाचे नाव होते. शिवराम सात वर्षाचा झाला तेव्हां त्याचा बाप मरण पावला आईनेच मुलाला लहानाचे मोठे करून वाढविले.

दिवाळीचा सण येण्यापूर्वी शिवराम आपल्या काही साथीमित्रां बरोबर समिधा, झाडाची पाने वगैरे गोळा करून आणायला जंगलात गेला. सर्व मुले एका वडाच्या झाडाखाली गप्पा मारीत बसली. तेव्हां

त्याच्यात अनेक विषयांवर चर्चा होऊ लागल्या.

मुले म्हणू लागली–"या भाऊबिजेला माझी बहीण आणि माझे मेहुणे येणार आहेत मी जाऊन त्यांना घेऊन येणार आहे." आणखी काही मुले म्हणाली–"बाबांनी ताईला देण्यासाठी नवीन साडी व खण आणले आहेत!" मुलाचे असे बोलणे चालू होते. तेव्हां शिवराम म्हणाला–"मी सुद्धां माझी ताई आली की तिच्या बरोबर खूप गप्पा मारणार आहे. मी तिला भाऊबीज घालीन आणि तिला तिच्या बरोबर खूप खूप मजा करेन. साडीखण देईन."

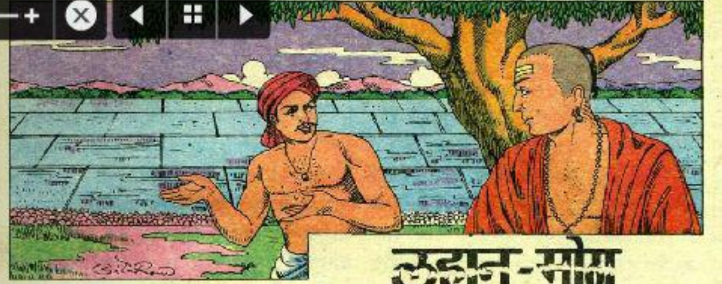
शिवराम म्हणाला ते ऐकून सर्व मुले खदखदा हंसू लागली म्हणाली–"अरे, तुला बहीण कोठे आहे? म्हणें बहिणीला भाऊबीज घालीन आणि साडीखण देईन! सांग कोठे रहाते तुझी बहीण? तिचे नाव काय रे? आणि तुझ्या मेहुण्याचे नाव काय? ते कोठे रहातात आणि त्यांना किती मुले आहेत?"

शिवरामजवळ त्यांच्या त्या प्रश्नांचे उत्तर नव्हते. तो गहन विचारात डुबून गेला परंतु गप्प बसण्या शिवाय मार्ग नव्हता. तो नाईलाजाने रडत घरी परत आला.

मुलगा रडत घरी परत आलेला पाहून आईने त्याला रडण्याचे कारण विचारले म्हणाली–"कोठे पडलास कां? की कोणी तुला मारले? काय झाल काय रडायला?"

शिवरामने मुलांनी त्याची कशी थट्टा उडविली ते सांगितले आई त्याला म्हणाली–"बाळ, एवढेच ना, ते पुन्हां भेटले तर त्यांना जाऊन सांग तुझ्या ताईचे नाव भ्रमरांबा आहे आणि तुझ्या मेहुण्याचे नाव मल्लिकार्जुन ते दोघे श्रीशैल क्षेत्री रहातात त्यांना गणपती आणि कुमारस्वामी असे दोन मुलगे आहेत सर्व जग त्याच्या इंगितावर चालते. तुझ्या मेहुण्यासारखा प्रतापी वीर त्रिलोकात नाही."

लहान-मोठ

एकदा गावातील एक तत्वज्ञानी व शेतकरी ह्याच्यामधे एका शुल्लक गोष्टीवरून वितंड वादविवाद सुरु झाला.

"तू आयुष्यभर गवतातील तण काढणे, नांगरणे व शेतकापणे–हेच काम फक्त करतोस ना! बाळ, तुला फक्त शेतातीलच गवताचे तण न काढता आपल्या मनातील हिरवेपणा सुद्धा घालता कामा नये. नाहीतर त्या शेतातील गवतामधे आणि तुझ्यामधे फरक तो काय राहिला." तत्वज्ञानी शेतकऱ्याला म्हणाला.

त्यावर शेतकरी म्हणाला–"तत्वज्ञानी महाशय, आपण बहुदा एक गोष्ट विसरता की, आपल्या पेक्षा माझा उपयोग लोकांना जास्त होतो. आपण जे नुसते तत्व-ज्ञान सांगता ते फक्त ऐकूनच ह्या जगातील माणसे जिवत राहू शकत नाहीत परंतु मी जे बी पेरून धान्य तयार करतो त्या शिवाय माणूस जगु शकणार नाही. शेतकऱ्याचे बोलणे ऐकताच तत्वज्ञानी विचारमग्न झाला–"महाशय आपण एवढी काळजी कसली करता? मी तुम्हांला एक छोटीशी गोष्ट सांगतो. अशाच प्रकारे एकदा दगड व चिखलामध्ये बोलता बोलता वाद उत्पन्न झाला दगडाने गर्वाने म्हटले–"मला बघ मी कसा स्वच्छ गुळगुळीत व धष्टपुष्ट सुंदर आहे."

तितकेच बोलून त्याच्या मनाचे समाधान झाले नाही फिरून तो म्हणाला–"तुझा स्पर्श होताच तू चिकटून बसतोस माणसे तुझ्या बद्दल घृणा करीत आपले पाय धुवून सुद्धा संतुष्ट होत नाहीत." दगडाने चिखलाची अवहेलना केली.

अभिमानी दगडाच्या तोंडून असे ऐकल्या-बरोबर चिखलाचे पौरुष जागे झाले–"अरे दगडा दिसायला जरी मी घृणास्पद असले तरी तुला माहीत आहे कां? मनुष्याचे प्राण वाच-विणारा कोण आहे ते? मीच आहे! समजले!"

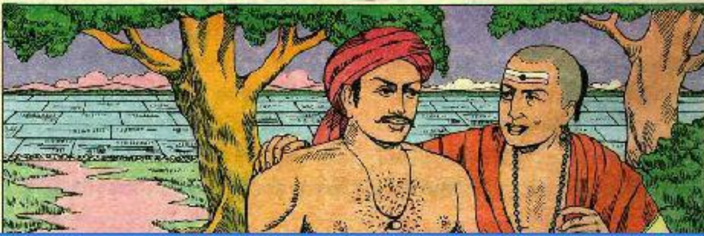
शैतकन्यांच्या तोडीं ऐकलेली गोष्ट समजून तत्वज्ञानी म्हणाला–" अरे बाबा, चिखलानें जं उत्तर दिले त्याचा आम्ही तिरस्कार करू शकत नाही. परंतु त्याच्या दुसऱ्या पक्षाचा सुद्धा आपण काही विचार केला पाहिजेना! चिखलाच्या मुळे आपल्याला चांगले धान्य मिळू शकते तसेच मोठमोठया इमारती घरे ह्या कामी दगड व शिळांचाच उपयोग होतो नां! त्यामुळे दोघांचा उपयोग आपल्या आपल्या परीने योग्य होतो.

"ते तर ठिकच आहे. आपण योग्य मार्गावर येत आहात! आपण असे समजता की ह्या संसारात प्रत्येक माणसाची व वस्तुची आवश्यकता आहे. आता मी जी गोष्ट तुम्हांला सांगणार आहे ती तुम्ही ऐकली असेल नसेल ती गोष्ट ऐकल्या नंतर तुम्ही मला आपला विचार सांगा." असे म्हणत शेतकरी गोष्ट सांगू लागला.

"एका जंगलात सागवानाचे व एक वडाचे झाड होते. एकदा वडाने सागवानास म्हटले–"मी बघ, लांखो लोकांना शितल छाया देतो आश्रय देतो. तुझी पानें सुपा एवढी विशाल आहेत परंतु मनुष्य प्राण्याला त्याचा काही उपयोग नाही."

सागवान म्हणाला–" अरे गर्विष्ट वडाच्या झाडा! तू आपला फुकटचा अहंकार सोडून दे. तुझे अस्तित्व तरी काय आहे! तू जी सावली देतोस त्याची काय किंमत. माझ्या लाकडाचा उपयोग करून मानव कँक घरे बांधून आपले आयुष्य सुखपूर्वक घालवतो.." सागवानानें त्याला म्हटले.

शेतकऱ्याच्या तोंडचे बोलणे ऐकताच तत्वज्ञानीने त्याचा आदर केला व त्याला आलिंगन घातले व म्हटले–" दादा, तू खरा सावली देणारा वड आहेस आणि मी मनाला शांती प्राप्त करून देणारा सागवान आहे. शेताला उपयुक्त होणारी माती तू आहेस व मनाचे रक्षण करणारा दगड मी आहे अत्ता समजले कोणी लहान किंवा मोठा होत नाही. जगाला दोघाची आवश्यकता आहे. अशा तऱ्हेने तत्वज्ञानीने शेतकऱ्याला समजावले.

खरा चोर

रत्नगुप्त एक श्रीमंत व्यापारीं होता. त्याच्या घरात एके दिवशी रात्री अचानक दहा हजाराची चोरी झाली. जेथे तिजोरी ठेवली होतीं. तेथें खोलीत चार नोकर झोपले होते. त्यामुळे रत्नगुप्तच्या मनांत त्यांच्याविषयी शंका आली.

रत्नगुप्त अत्यंत साधा भोळा होता. त्यामुळे त्याला अद्याप कोणावरही रागावणे जमले नाहीं. त्याच्या व्यापार धंद्यात व किराणा दुकानात सोमशास्त्री नावाचा एक माणूस त्याला सतत मदत करीत असे. तो अत्यंत बुद्धिमान होता. त्यामुळे रत्नगुप्तने रात्री घडलेली घटना सोमशास्त्रीस ऐकवली. व त्याला सुचविले की, तू कोणत्याहीं नोकरांस न दुखविता चोरी कोणी केली हे गुप्तरीतीनें शोधून काढ.

सोमशास्त्रीने रत्नगुप्तचे म्हणणें मान्य केले. त्या चौघां नोकरांना आपल्या खोलीत बोलावले व त्यांना विचारले–" तुम्ही चौघे तिजोरीच्या शेजारच्या खोलीत झोपलेले होता. त्या खोलीत चोरी झाली. रत्नगुप्त हा एक सज्जन माणूस आहे. त्यामुळे त्यांने तुम्हांला पोलीसांच्या हवाली केले नाही. जे घडणार होते ते घडून गेले. परंतु संध्या-काळच्या आत जे पैसे चोरीस गेलें ते मुकाट्यानें त्याच्या जागी परत ठेवावे जर कां तसे झाले नाहीं तर मात्र तुम्ही मोठ्या संकटात पडाल.

दुसऱ्या दिवशी सोमशास्त्रीने एकेका नोकराला आपला खोलीत बोलावले सर्वात प्रथम धर्मवीर आला. सोमशास्त्रीनें त्याला विचारले–" हे बघ, तू चोरी केलीस त्याचा माझ्याकडे एक पुरावा आहे. तू तुझा गुन्हा कबुल करून ते पैसे परत त्या जागी नेऊन ठेव. मी तुझे काहीही नुकसान करणार नाही. तुला सोडून देईन."

धर्मवीर कळवळीने म्हणाला–"अहो, मी मागची दहा वर्षे ह्या घरात काम करीत आहे. परंतु कधीही कोणी माझ्यावर शंका केली नाही, ह्या घरचे मीठ खाल्ले आहे तेव्हां मी द्रोह कसा करीन. तसी माझ्यावर फुकट आरोप लावण्यात येत आहे हा दरिद्री जीव आत्ताच्या आत्ता संपुष्टात आला तर काय वाईट. सोमशात्रीने धर्मवीरला पाठवून दिले व भुषणमल्लला बोलावणे पाठवले. त्याला तेच विचारले त्यावर थरथर कांपत तो म्हणाला–"साहेब, मला ह्यातून सोडवा! खरोखरी ह्याबाबत मला काही माहींत नाहीं. असे म्हणत त्याचे पाय पकडून तो गयावया करू लागला.

"अरे, तू तर गुन्ह्या केला नाहीस म्हणतोस तर मग इतका घाब्रतोस कां? तू केलेल्या गुन्हां संबधी माझ्याजवळ जो पुरावा आहे त्या बाबत मी तुला उद्या काही सांगेन?" असे म्हणत सोमशास्त्रीने भुषणमल्लला पाठवून दिले ह्यानंतर रामनाथला बोलावले.

सोमशास्त्रीने जेव्हां रामनाथला चोर म्हटले तेव्हां तो मोठ्या आवेशाने तुटून पडत म्हणाला–"बाबुजी जरा विचार करून बोला. तुम्ही श्रीमंत व आम्ही गरीब आहोत. त्यामुळे तुम्ही आमच्यावर काहीही खोटेनाटे आरोप लावाल परंतु केव्हांही आम्हांला ते सहन होणार नाही!

"अरे, असल्या धमक्यांना घाबरणारा मीं नाही. तुम्ही जेथे झोपला होतात. त्याच्या शेजारच्या खोलीत चोरी झाली म्हणजे ह्याचा अर्थ त्या चोरी पाठीमागे नक्कीच तुमचा हात आहे. तुम्हां लोकांना तर अशा ठिकाणी झोपण्यास जागा दिली होती की, तेथे चोरी होता कामा नये. परंतु तुम्ही तर तुमची जबाबदारीं साफ विसरून गेलात जा जा माझ्या पाशी जो पुरावा आहे तो उद्या तुला सांगेन." असे सांगून रामनाथला पाठवून दिले.

सरते शेवटी सोमनाथ आला त्याला सुद्धा रामनाथला जे ऐकवले तेच सर्व सांगितल

तेव्हां सोमशास्त्री म्हणाले सोमशास्त्रीला जेव्हां लुबाडून नेत होते तेव्हां तुम्हीं गाढ झोपेत होतात असे म्हणणें सुद्धा गुन्हांच आहे.

सोमनाथ चिडून म्हणाला–"मला घरा: तील काम करण्याकरीता नेमले आहे. पहारेकरी म्हणून नाही. आम्ही दिवसभर घामगाळून कष्ट करतो. त्यामुळे रात्री गाढ झोपलो तर त्यात आश्चर्य करण्या-सारखी कोणती गोष्ट आहे. पाहीजे तर आम्हाला रात्री पहारेकरी म्हणून ठेवा. मग आम्ही दिवसभर झोपून रात्रभर पहारा देऊ. त्यावेळी चुकून एखादी चोरी झाली तर आम्हाला दोषी ठरवा.

सोमशास्त्रीने सोमनाथला पाठवून दिले. व नंतर रत्नगुप्तच्यापाशी जात म्हटले–"साहेब, ही तर गोष्ट स्पष्ट झाली की ह्यां चौघांनी मिळून ही चोरी केलेली नाहीं ह्यात धर्मवीः व रामनाथ तर पूर्णपणे निर्दोषी आहेत. मला शंका येते भूषण-मल्लची त्याने सोमनाथ बरोबर मिळून चोरी केलेली असावी. त्यामुळे तावडतोब त्यांच्या खोलीची झडतीं घ्यावी.

रत्नगुप्तने ह्या चौघां नोकरांकरींता पाठीमागच्या अंगणात चार खोल्या बांधून घेतल्या होत्या. ते चौघे रात्रीच्या वेळी अंगणात्त झोपत त्याची कुटूंबे सुद्धा तेथेच रहात होती. बऱ्याच शोधण्यानंतर सुद्धा

काहीही वस्तू भुषणमल्ल व सोमनाथच्या खोलीत सांपडली नाही. त्यावर सोमशास्त्रींने रत्नगुप्तला म्हटले–"तर मग, सोमनाथ सुद्धा निर्दोष आहे फक्त भुषणमल्लच दोषी आहे त्याने स्वतः चोरीं केली असावी किंवा त्याला चोरी करणाऱ्याचा ठाव-ठिकाणा माहीत असावा.

"परंतु ही गोष्ट त्यांचा तोंडून कशी काय वदवावी?" रत्नगुप्तने विचारले.

"शेवटी एकच एक उपाय आहे. सावली सारखी त्याच्यावर नजर ठेवली पाहीजे" सोमशास्त्री म्हणाला.

रत्नगुप्तने तशी योजना आंखली ह्या घटने नंतर दहा दिवसाने भुषणमल्ल

शहरातील एका दुकानात रेशमी साड्या विकत घेत होता. सोमशास्त्रीने त्याला पकडले. त्याचवेळी त्याची झडती घेतली तेव्हां शंभर सोन्याची नाणी त्याच्यापाशी सांपडली.

सोमशास्त्रीने दरडावीत विचारले– "सांग इतके पैसे तुला कसे आणी कोठून मिळाले?"

भुषणमलाला त्यावर उत्तर देता येईनां तो घाबरून भरभर कांपू लागला. सोमशास्त्रीनीं त्याला रत्नगुप्तकडे पकडून नेले.

सोमशास्त्रीच्या सांगण्याप्रमाणें भुषण-मल्लच चोर निघाला त्यावर आश्चर्याने रत्नगुप्तन सोमनाथाला बाकी उरलेले पैसे आणण्याविषयी आज्ञा केली.

तेव्हां थरथर कांपत भुषणमल्ल म्हणाला– "सरकार; ही चोरी मी केली नाही."

"मग सांग पाहू कोणी चोरी केली? रत्नगुप्तने दटावणीच्या सुरात विचारले.

"मी खरी गोष्ट सांगितली तर धनगुप्त मला मारून टाकले" भुषणमल्ल उत्तर देत म्हणाला.

धनगुप्तचे नांव ऐकताच रत्नगुप्तला अचंबा वाटला. धनगुप्त रत्नगुप्तच्या बायकोचा धाकटा भाऊ होता. तो घरात नेहमी उडाणटप्पूपणा करीत असे. म्हणून त्याच्या वडीलांनी त्याला ह्यांच्या घरी पाठवून दिले होते.

रत्नगुप्तने भुषणमल्लला विचारले– "असे काय घडले ते खरे खरे सांग?"

भुषणमल्ल म्हणाला–"मालक, आम्ही जेथे झोपतो त्याच्या शेजारच्या खोलीत आपण तिजोरी ठेवता हे आम्हां सर्वांना चांगले ठाऊक आहे. त्याकारणाने आम्ही चौघे आळीपाळीने जागुन त्या खोलीवर पहारा देत होतो. त्यावेळी धनगुप्त चोर पावलांनी तेथे आला. त्याच्या हातात सुरी होती त्यांनी मला धमकावले घाबरवले तर ही गोष्ट कोणाच्या कानावर गेली तर मला सुरा भोसकून ठार मारण्याची धमकी

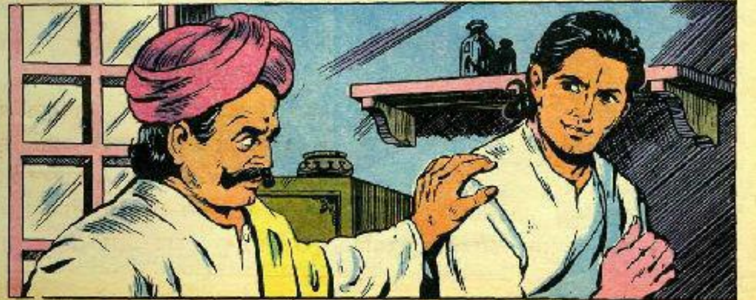
घातली नंतर खोट्या किल्ल्यांनी दार उघडून तिजोरी होती त्या खोलीत गेला व ती फोडून त्यातील पैसे दागन्दागिने चोरून वर माझ्या हातात शंभर सोन्याची नांणी मला लांच म्हणून दिली हे धन मी धनगुप्तच्या खोलीतच लपवून ठेवले होते.

त्यानंतर रत्नगुप्तने धनगुप्तच्या खोलीची झडती घेतली तेव्हां आठ हजार सोन्याची नाणी सांपडली. धनगुप्तने मुकाट्याने स्वत: गुन्हा कबूल केला. रत्नगुप्ताच्या बायकोने धाकट्या भावाला रागावून वडी-लांच्या घरी पाठवून दिले.

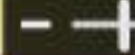
त्यानंतर रत्नगुप्तने सोमशास्त्रीला आपल्या खोलीत बोलावून विचारले–"तू खरी गोष्ट उघडकीस आणून दिलीस. पण हे सांग तू कसा अंदाज बांधलास की, भुषण-मल्लाच चोरीच्या बाबतीत माहीती आहे बाकी तिघे अज्ञान आहेत?"

सोमशास्त्री मंदहास्य करीत म्हणाले– "हि तर सर्वात सोपी गोष्ट आहे! निर्दोष लोकांवर जर गुन्ह्याचा आरोप ठेवला तर ते सहजच दु:खी होतात. धर्मवीर अत्यंत दु:खी झाला त्यामुळे मी जाणले की, त्याने चोरी केली नसावी. धर्मवीर हे सुद्धा मानतो की ज्या घरातर मीठ खाल्ले त्याच्या-शी द्रोह त्याच्या पाशी आत्मसन्मानाची भावना जागृत असते. त्याच्यावर खोटेनाटे आरोप केले तर तो संतापाने उसळून उठतो. रामनाथने सुद्धा तेच केले. जेव्हां त्याला त्याची जबाबदारी पूर्णपणे केली नाहीस म्हटले तेव्हां त्याचा राग अनावर झाला. त्याने आपला राग व्यक्त केला परंतु त्याला तशी सवयच आहे. असा माणूस काय चोर होवू शकतो. जर खऱ्या चोरावर आरोप ठेवला जातो तेव्हां तो माणूस घाबरतो. भुषणमल्लवर जेव्हां चोरीचा आरोप ठेवला तेव्हां तो तावडतोब थरथर कांपू लागला. त्यावरूनच मी ठरवले की, जरी त्यांनी स्वत: चोरी केली नसली तरी त्याला चोरणाऱ्या विषयी नक्की माहीती असावी."

रत्नगुप्तने सोमशास्त्रीच्या हुषारीची तोंडभरून स्तुती केली.

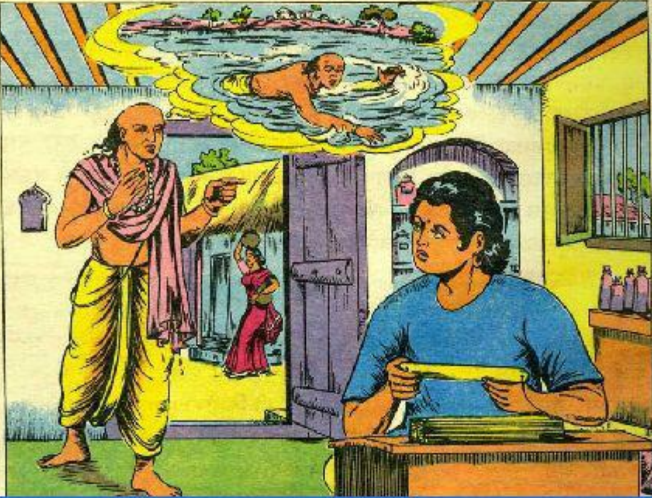

पोहोणारा वैद्य

वृषभेंद्र नावाचा एक वैद्य होता. तो रात्रंदिवस शेजारगांवी रोग्यांना तपासायला जात असे. एकदा त्याने एका रोग्याला तपासून विचार केल्या शिवायच एक औषध दिले. त्या औषधांचा परिणाम म्हणजे तो रोगी तत्काळ मरण पावला. रोग्याच्या नातेवाईकांना अत्यंत राग आला व त्यांनी वैद्याला घरापाठीमागच्या आब्यांच्या झाडाला बांधून ठेवले व म्हटले–" तुला काय शिक्षा द्यायची हे आम्ही उद्या ठरवू." असे म्हणून निघून गेले.

त्या रात्री मोठ्या प्रयासाने त्याने आपली सुटका केली. व गावाला लागणारी नदी पोहून तो कसाबसा आपल्या घरी पोहोचला. त्यावेळी वैद्यांचा मुलगा वैद्यकी विषयी ग्रंथ वाचण्यात मग्न होता.

वृषभेंद्र आपल्या मुलाच्याजवळ जात सल्ला देत म्हणाले–" बाळ ह्या वैद्यकीच्या ग्रंथामधे डूबंत राहू नकोस. माझ्या सारखा जर वैद्य बनायचे असेल तर सर्वांत प्रथम पोहोण्याची कला अवगत करून घे.

कर्जवसुली

देवपुर येथे वीरदास नावाचा एक कोट्याधिश रहात होता. तो सावकारीचा धंदा करीत असे. अतिशय गरजुंना कर्ज देऊन त्यांच्याकडून योग्य ते व्याज घेत असे. त्यामुळे गावातील अधिकांश लोक वीरदास कडून कर्ज घेत व ती रक्कम वेळेवर परत करीत.

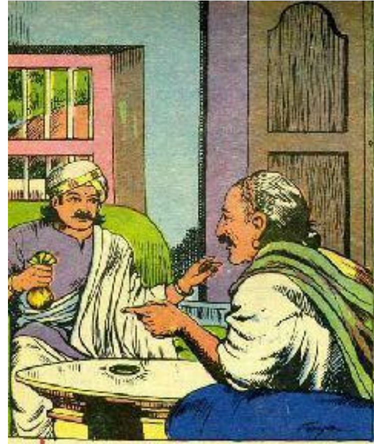
देवपुरला लागूनच दुसरे एक गांव होते. तेथे भार्गव नावाचा एक धनवान सावकार रहात होता. त्याला वडिलोपार्जित अफाट संपत्ती मिळाली होती तरी सुद्धा पैशांच्या लोभाने तो गरंजु लोकांना कर्ज देऊन दामदुप्पट व्याज त्यांच्याकडून वसुल करीत असे. परंतु गरीब लोक त्याचे व्याज देणे दूरच पण कर्ज काढलेले पैसे परत फेडण्यासाठी सुद्धा त्याला त्रास देत असत. त्यामुळे भार्गवला कर्ज वसुली सांठी गुंड लोकांची मदत घ्यावी लागे.

भार्गवला वीरदासच्या सावकारी विषयी बरीच माहीती समजली होती. तो एक दिवस देवपुरला आला व वीरदासची भेट घेऊन त्याने इकडच्या तिकडच्या गप्पागोष्टी केल्या. व नंतर त्याला विचारू लागला–" काय हो आपण आपल्या कर्जदारांकडून कर्जांची रक्कम कशी काय वसुल करता ?"

त्यावर वीरदास म्हणाला–" माझ्याकडून कर्जाची रक्कम लोकांकडून वसुल करण्याचा प्रश्नच पडत नाही. कर्जदार स्वत: माझ्याकडे येऊन पैसे चुकते करतात.

परंतु काहीजण आडमुठे असतात ना! त्याच्याकडून आपण कसे पैसे वसुल करता ?" भार्गवने प्रश्न केला.

" मीं कितीका माणूस हट्टी असो त्याच्याकडून सहज पैसा वसुल करतो." वीरदासने पैजेच्या आवेशात सडेतोड उत्तर देत म्हटले.

भार्गव थोडा विचारमग्न झाला नंतर म्हणाला–" ठिक आहे. मी आपल्याकडून दोनशे रुपये कर्ज घेतो. ती रक्कम तुम्ही माझ्याकडून सहा महिन्याच्या आत वसुल करून दाखवा. मी तुमच्याशी एक हजार रूपयाची पैज लावतो.

भार्गवचे बोलणें ऐकून वीरदास मंद हांसला व म्हणाला–" मी आपल्या बाबतीत पुष्कळ ऐकले आहे तरी सुद्धा माझ्या धंद्याचा एक नियम आहे आमच्या गावातील सोडून दुसऱ्या गावच्या व्यक्तिला जर कर्ज घ्यावयाचे असेल तर त्याने त्याची एखादी वस्तु गहाण ठेवावी. तुम्ही तुमची कोणतीही वस्तू गहाण ठेवा व कर्जावू पैसे घ्या."

" ठिक आहे ! पण माझी सुद्धा एक अट आहे. आपण आपले कर्ज वसुल केल्यानंतर माझी गहाण वस्तू मला परत करावी. परंतु त्या कर्जापाठीमागे मी गहाण ठेवलेली वस्तू विकून माझे कर्ज परत केलेले नसावे. माझी अट मान्य आहे नां !" असे म्हणून त्याने एक सोन्याचे कंगण त्याच्या हातात दिले.

वीरदासने भार्गवचे म्हणणे मान्य केले व त्याला दोनशे रुपये कर्जावू दिले.

त्या दिवसापासून भार्गव एकाच विचा-रात मग्न राहीला की पाहू या वीरदास आपल्या कडून कर्ज कसे वसुल करतो !"

सहा महिने उलटले तरी वीरदासने भार्गवकडे कर्जाचे पैसे परत फेडण्याविषयी काही लग्गाबाजी केली नाही. तेव्हां आपण पैंज जिंकलो ह्या विचाराने तो वीरदासला भेटण्यास देवापुरला आला.

वीरदासने भार्गवला पहाताच विचारले– " काय हो पैंजचे पैसे घेऊन आलात नां ?"

भार्गव आश्चर्याने म्हणाला– पैंजचे पैसे मी घेऊन येणार ते कसे बुवा? मी काय पैंज थोडीच हारलो आहे? तुम्हीच माझ्याकडून कर्जाचे पैसे वसुल केले नाहीत म्हणून खरी पैंज मीच जिंकलो आहे !"

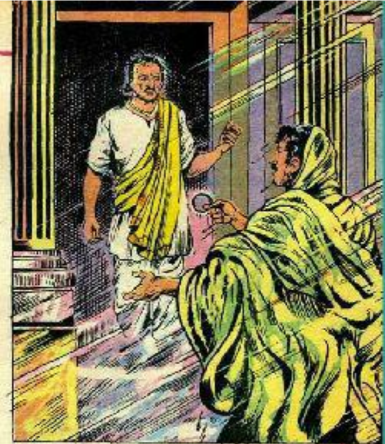
वीरदास हसत हसत म्हणाला–"आपले कर्जाचे पैसे तर मी केव्हांच वसूल केले !"

"अगदी खोटे ! हे तरी सांगा की, तुम्ही माझ्याकडून कर्ज वसुल केल्याचा तुमच्याजवळ काही पुरावा आहे. पैंज हारल्यामुळे ते पैसे वाचविण्यासाठी बेमालुम खोटे बोलता आहात." भार्गव अत्यंत चिडीने म्हणाला.

" मला खोटे बोलण्याची काय आवश्य-कता !" असे म्हणत त्याने आपल्या एका नोकराला बोलावले व त्याला भार्गवला दाखवित विचारले–" काय रे तुला हे कोण माहीत आहे नां ?"

त्याला पहाताच भार्गवच्या डोक्यात लख्ख प्रकाश पडला. खरी गोष्ट अशी झाली. चार महिन्यापूर्वी एक दिवस रात्री भयंकर तुफान वादळ पाऊस पडत होता त्यावेळी भार्गव जेऊन ओसरीवर येऊन उभा राहीला. अचानक एक माणूस पावसात भिजत त्याच्यापाशी आला व विनवणीच्या सुरात म्हणाला–" दादासाहेब, मला वाचवा माझी बायको मरणाला येऊन ठेपली आहे. ताबडतोब शहरात जाऊन तिच्यावर उपचार करावयास हवेत. कृपाकरून मला वाचवा दोनशे रुपये कर्ज द्या. !"

भार्गव त्याच्याकडे पहात छद्मीपणाने म्हणाला–"वारे वा ! हे छान आहे ! मला माहीत सुद्धा नाहीत तू कोण आहेस आणि कोणत्या गावचा रहाणारा आहेस. मी कसे

कर्ज देऊ कोणती तरी वस्तू गहाण ठेवायला घेऊन ये जा."

" दादा, घेऊन आलो आहे ! असे म्हणत त्या माणसाने आपल्या खिशातून एक सोन्यांची बांगडी बाहेर काढली व त्याला देत म्हटले–" हि बांगडी माझ्या बायकोची आहे. ही गहाण ठेवून मला ताबडतोब पैंसे द्या." सोन्याची बांगडी पाहून भार्गवचे डोळें आनंदाने चमकले त्याने त्याचक्षणी एक पत्र लिहिले व परक्या व्यक्तिचा त्यावर अंगठा घेतला व ती सोन्याची बांगडी घेऊन त्याला दोनशे रुपये कर्ज दिले.

अशा प्रकारे वीरदासने भार्गव कडून कर्ज वसूल केलें.

भार्गव तडकून म्हणाला–"तुम्ही मला धोका दिलात आपल्या पैंजे नुसार मी गहाण ठेवून घेतलेली वस्तू तुम्ही पैसे देऊन घ्यापूर्वी मला सोपविली पाहीजे होती.

ह्यात धोका खोटेपणातर बिलकुल नाही त्या दिवशी रात्री माझ्या नोकरानें तुम्हांला जी दिलेली सोन्याची बांगडी तीतर तुमची बांगडी गहाण ठेवली आहे परंतु फरक एवढाच की, तुम्ही जें कंगण माझ्याजवळ दिले ते फक्त मोडून मी त्याची बांगडी बनवली. पाहीजे तर त्या बांगडीचे वजन करून पहा. आता आपल्याला व्याज परत करण्याची आवश्यकता नाहीं त्याच पैशांने तुम्ही बांगडी मोडून कंगण करून घ्या." वीरदास म्हणाला.

भार्गवला पैज हरल्याचे एक हजार रुपये द्यायला मन होईना त्याने थोडा विचार केला व म्हणाला–"मीं आपल्याला एक हजार रुपयें देणार नाही. मला ही पहायचे आहे की ते हजार रुपये तुम्ही कसे काय वसुल करता.

वीरदास खदखदून हंसू लागला व म्हणाला–"मी तर तसा पूर्वीच अंदाज बांधलात होता की, तुम्ही त्याबाबतीत आडमुठेपणा कराल जवळजवळ दोन हजार किमतीचे कंगण तुमचे माझ्यापाशीच आहे. आपल्याला माझ्या नोकरानें जी बांगडी दिली आहे. ती खऱ्या सोन्याची नाही. मुलामा लावलेली पितळेची आहे. हजार रुपये व माझ्या नोकराने दिलेली मुलामा चढवलेली बांगडी मला देऊन आपण आपले दोन हजारांचे कंगण घेऊन जा. असे सांगून वीरदासनें आपल्या नोकरांकरवी ते कंगण आणून भार्गवला दाखवले.

भार्गव काळजीत पडला व एक हजार रुपये व बांगडी त्याच्या हातात देऊन कंगण घेऊन निघाला त्याच क्षणी त्याच्या डोक्यात एक कल्पना आली त्याने विचारले–"आपण कर्ज देण्यापूर्वीं जे वचन दिले होते त्या अनुसारानें मी कर्जाची रक्कम परत केल्या बरोबर मी गहाण ठेवलेली वस्तू परत करावयास हवी हो नां परंतु आपण खोटीं बांगडी देऊन आपले वचन मोडलेत.

"ह्यात वचन मोडण्याचा प्रश्न उरत नाही" असे म्हणून तो पुन्हां हसू लागला तेव्हां त्याला म्हणाला–"भार्गव दादा, मला चांगले ठाऊक आहे की, आपण अत्यंत बुद्धीमान आहात अशा आपल्यापासून पैजेचे पैसे व कर्जावू पैसे वसूल करणे म्हणजे मोठे कटकटीचे काम आहे ती योजना मी आधीच आंखली होती. माझ्या नोकराने जी बांगडी तुम्हांला आणून दिली ती खरी सोन्याचीच होती खोटी नाही त्यातून तुमच्या कंगणाच्याच वजनाची सुद्धा होती कितीका त्याचा आकार बदलला तरी माझे कर्ज परत वसूल करण्यापूर्वींच माझ्या वचनानुसार की आपली गहाण ठेवलेली वस्तू आपल्याला परत केली आहे. ही गोष्ट तर आपण मानता नां! वीरदासने विचारले.

हि गोष्ट समजल्यावर सुद्धां मी एवढा दुष्ट नाही की, असे सांगू की आपण आपले वचन मोडले. परंतु कर्जावू दिलेल्या पैशांच्या वसुलीसंबधी आपल्यापासून मला बरेच काही शिकावयास पाहिजे." भार्गव तेथून जाता जाता म्हणाला.

वीरदासने भार्गवला थांबवत म्हटले– "अरे, आपण कर्ज म्हणून जो पैसा देतो ते वसुल करण्याकरीता कोणती पद्धत किंवा योजना असत नाही. परंतु आपण गरजुं लोकांना कर्ज देऊन जास्त लोभाला बळी न पडता जास्त व्याज घेण्याच्या पाठी न लागता पैसे दिले तर कोणत्याच कटकटी निर्माण होत नाहीत व सुलभतेने कर्ज वसुल होते. कर्ज घेणाऱ्याच्या मनात आपल्या बद्दल कृतज्ञता निर्माण होते. त्याकरीता कर्ज पाठीस लागून घेतले तर संकटे उभी रहातात.

"वीरदास दादा मला समजले की आपण हे सारे अनुभवाने शिकले आहे, मी आजपासून आपल्याच मार्गाने जायचा प्रयत्न करेन." असे म्हणत भार्गव तेथून गेला.

अहंकार

एका वृद्ध राजाने काही ग्रंथाच्या टिका व सारांशावरून भगवद्गीतेचे अध्ययन करून ते काव्य रूपात प्रस्तुत केले. काव्य रचनेच्या समाप्ती नंतर त्याच्या मनांत असा विचार आला की आपल्याहून जास्त जाणणारा मोठा महाकवी कोणी असणार नाही. त्यावेळी सर्वांत जास्त महान कवी असणारा विष्णुशर्मा ह्याला राजाने एक निरोप पाठविला की, काव्यात माझी बरोबरी करु शकणारा कवी माझ्याकडे पाठवून द्यावा.

विष्णुशर्माने एका तरुणाला राजाकडे पाठविले. राजाने त्या कवीला म्हटले–"तु कोणी फालतू कवी असशिल ! भगवत्‌गीता माझ्या सारख्या माणसाला समजत नाही. त्याकरीता मला टीकेचा आधार घ्यावा लागला. कवितेमधे रचलेले माझे काव्य तुला समजणार नाही त्या करीता तू परत जाऊन तुझ्या गुरुला माझ्याकडे पाठवून दे.

थोड्या दिवसानंतर विष्णुशर्मा स्वतः राजाच्याकडे गेला. राजाने त्याला त्या कवी तरुणाविषयी सविस्तर सांगितले त्यावर विष्णुशर्मा उत्तर देत म्हणाला–"महाराज, आपण भगवद्गीता समजण्याकरीता ज्या टिका-टिपणी वाचल्यात त्या मीच तुम्हांला दिल्या होत्या त्या ग्रंथाचा रचयिता तोच तरुण आहे.

राजा त्याचे उत्तर ऐकून आश्चर्यचकित झाला. त्याने विष्णुशर्माला विचारले–"परंतु त्या तरुणाने मला तसे काही सांगितले नाही. काय तो असा महान कवी आहे.

त्यावर विष्णुशर्मानी नम्रपणे उत्तर देत म्हटले–"महाराज, खरा कवी व पंडीत आपली आत्मस्तुती कधी करत नाहीत."

हे उत्तर ऐकताच वृद्ध राजाचा अहंकार कमी झाला.

विचित्र जलचर

समुद्रगर्भातील पोवळ्यांच्या खडकांमधे विभिन्न प्रकारच्या माशांनी आपले वास्तव्य केलेले आहे.

ह्या पोवळ्याच्या खडकांमधे तसेच अनेक प्रकारचे विषारी प्राणी सुद्धा रहातात. ह्या जलचरांमधे सर्वात मुख्य प्राणी म्हणजे सी अनिमोनी आहे. सी अनिमोनी (वायुपुष्प) हे दिसायला रंगबेरंगी फुलांसारखेच दिसतात. परंतु हे प्राणी इतर मासे व अन्य जलचर प्राण्यांना फार धोक्याचे असतात. अनिमोनीच्या डोक्यावर एक फुलाची पाकळीसारखी एक वस्तु हलत असते. परंतु ती पाकळी फुलाची नसते तर त्या प्राण्यांच्या विषाने भरलेल्या लांब मिशा असतात. छोटे छोटे मासे त्या प्राण्यांच्या त्या रंगीत मिशांकडे आकर्षित होऊन त्यांच्या जवळ जातात व त्याला स्पर्श करताच दुसऱ्या क्षणी मरण पावतात हे मेलेले मासे हे सीअनीमोनी मजेत खातात. ह्या प्राण्यांच्या मिशां टोकदार सुई सारख्या असतात. ह्या प्राण्याद्वारे विष काही प्राण्यांवरच प्रभाव करु शकते. परंतु त्याच्या जवळ येण्याऱ्या सर्वच प्राण्यांवर नाही.

पोवळ्याच्या खडकांमधे वास्तव्य करीत असलेले हे अनीमोनी साधारणतः २० सेंटिमिटर पासून जास्त लांब असत नाहीत. परंतु आस्ट्रेलिया मधील ह्या प्रकारचा अनिमोनी एक मिटर लांबीचा असतो. हे जलचर जवळ जवळ ३० वर्षांपर्यंत ह्या दगडांना चिकटून असतात. प्रयोग शाळेत काही जलचर ५० वर्षांपर्यंत जिवंत राहीले आहेत काही शास्त्रज्ञ विश्वास करतात की, ह्या जलचरांपैकी काही २०० वर्षांपर्यंत जिवंत राहू शकतात. ह्या हिशोबाने जगातील सर्वात जास्त जगणारा प्राणी हाच असु शकेल.

ह्यांची वाढ दोन तीन प्रकारे होते काही आपली अंडी घालून पिल्ले घालतात काही आपल्या शरिरापासून फुटून दुसऱ्या प्राण्यांत जन्म घेतात.

पाण्यात तळाशी पोवळ्याच्या खडकांमधे अनेक तऱ्हेचे मोठे मोठे खेकडे गोगलगाई व लहान मासे रहातात. हर्मिट क्राब्ज नावाचे काही खेकडे गोगलगाईनी सोडलेल्या कवड्यां-मधे लपून शत्रुपासून आपले संरक्षण करतात.

येथे आढळून येणारा आणखी एक प्रकारचा जलचर आहे त्याला स्टारफिश म्हणतात. हा नक्षत्राच्या आकाराचा असतो. हे अनेक प्रकारचे असतात. हे कौडी असलेल्या छोट्या माशांना पकडून त्यांच्यावरच्या टरफलांना काढून टाकून खातात.